

*Załącznik nr 1
do uchwały Nr XXVIII/220/09
Rady Miejskiej w Skwierzynie
z dnia 26 marca 2009 r.
w sprawie przyjęcia Gminnego Programu
Opieki nad Zabytkami*

GMINNY

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

DLA MIASTA I GMINY SKWIERZYNA

na lata 2009-2012

Gorzów Wlkp. grudzień 2008 r.
Spis treści:

1. Wstęp.....	4
1.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	4
1.2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Skwierzyna	9
1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
1.3.1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.....	9
1.3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	10
2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	6
2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie kraju	12
2.1.1. Tezy krajowego programu opieki nad zabytkami.....	12
2.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 i Uzupelnienie NSRK na lata 2004-2020.....	13
2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	13
2.2.1. Wojewódzki program opieki nad zabytkami	13
2.2.2. Strategia rozwoju województwa lubuskiego.....	13
2.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego.....	14
2.2.4. Inne dokumenty o zasięgu województwa, których problematyka związana jest z dziedzictwem kulturowym	15
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Skwierzyna.....	16
3.1. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego.....	16
3.2. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy Skwierzyna wpisane do rejestru zabytków.....	19
3.3. Obiekty zabytkowe nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	19
3.4. Zabytki archeologiczne.....	50
3.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	51
3.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji konserwatorskiej	52
3.5. Krajobraz kulturowy	56
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	56
4.1. Stan zachowania i zagrożenia dla zabytków.....	56
4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	56
4.1.2. Stan zachowania zabytków ruchomych.....	58
4.1.3. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych	59
4.1.4. Zagrożenia dla zabytków na terenie gminy.....	60
4.2. Uwarunkowania wynikające z założeń dla miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Skwierzyna	61
4.3. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych.....	62
5. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).....	62
6. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
6.1. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.....	63
6.2. Opieka nad dziedzictwem archeologicznym oraz monitorowanie zagrożeń.....	63
6.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury.....	64
6.4. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych.....	64
6.5. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	65
6.6. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.....	65

6.7. Poprawa stanu zachowania zabytkowych cmentarzy	67
6.8. Sporządzenie wykazu zabytków nieruchomych typowanych do wpisu do rejestru zabytków z terenu gminy w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy.....	66
6.9. Dokonanie szczegółowej analizy krajobrazu kulturowego doliny warciańskiej w celu ustanowienia na jej terenie parku kulturowego.....	67
6.10. Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych i ziemnych warstw kulturowych.....	67
6.11. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów gminnego programu opieki nad zabytkami zawartych w punkcie 5.....	68
6.11.1. Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy.....	68
6.11.2. Obiekty nie będące własnością gminy.....	68
7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	69
8. Monitoring realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	70
9. Finansowanie zadań z zakresu opieki nad zabytkami	71
10. Mapa gminy Skwierzyna z oznaczeniem zabytków wpisanych do rejestru zabytków	73
11. Fotografie cenniejszych zabytków na terenie Gminy Skwierzyna.....	74

1. Wstęp

1.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki na zabytkami

Podstawowym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego jest **Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 2003 r., nr 162, poz. 1568 ze zm.)**, której zapisy stanowią w szczególności (w wyborze):

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się z nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucje kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny układ budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności na, podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6. 1. Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
  - f) instrumentami muzycznymi,

- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości i instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktmami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie podlegać mogą nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, palcu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Art. 16. 1. Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być urządzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminy program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Art. 74. Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Art. 76. 1. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

2. Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w ust. 1 pkt 2, wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 77. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Ponadto uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. Z 2003 r., Nr 207, poz. 2016 z późn. zm.)**
- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 2016 z późn. zm.)**
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004 r., Nr 92, poz. 880, z późn. zm.)**
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2000 r., Nr 46 poz. 543 z późn. zm.)**

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w następujących ustawach:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r., Nr 5 poz. 24 z późn. zm.)**
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 1997 r., Nr 85, poz. 539 z późn. zm.)**

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i o archiwach (Dz. U. z 2002 r., Nr 171, poz. 1396 i Nr 241 poz. 2074).**

1.2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Skwierzyna

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skwierzyna na lata 2009 – 2012” jest ukierunkowanie działań Samorządu Gminnego mające na celu poprawę stanu zachowania i utrzymania gminnego środowiska kulturowego. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

oraz

- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami miasta i gminy Skwierzyna, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa lubuskiego oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

1.3.1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późniejszymi zmianami)

- *art. 7 ust. 1 pkt 9*
„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:
9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

1.3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami)

- *art. 4*

„Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowania przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

  - 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
  - 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
  - 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
  - 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
  - 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
  - 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.”

- *art. 5*

„Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

  - 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
  - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
  - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
  - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
  - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.”

- *art. 18 i art. 19*

zakładają obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnym programie opieki nad zabytkami

- *art. 20*

studium i plany miejscowe wymagają odpowiednio zaopiniowania lub uzgodnienia przez wojewódzkiego konserwatora zabytków

- *art. 22 ust. 4*

„Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.”

- *art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust 2*
stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zawiadomienie o tym fakcie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków
- *art. 33 ust. 1 i ust 2.*
stanowi o przyjmowaniu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zawiadomienie o tym fakcie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków
- *art. 81*
Organ stanowiący gminy lub powiatu ma prawo udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
- *art. 87*
Artykuł ten stanowi, że:
  - wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami;
  - gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
  - gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
  - z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie kraju

2.1.1. Tezy krajowego programu opieki nad zabytkami

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stanowi istotny element polityki kulturalnej państwa. Dobra kultury, w tym zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, mającym wpływ na kształtowanie współczesnego, harmonijnego otoczenia człowieka.

Uznaje się, że w najbliższych latach głównym zadaniem polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków będzie stworzenie mechanizmów dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej, na drodze zmian przepisów prawnych jak i zmian w zasadach działania organów ochrony zabytków, aż po zmiany strategii organizacji ochrony. Zmiany te powinny mieć na celu pełną ochronę wypracowanego dorobku intelektualnego i praktyk odnoszących się do bezpośredniej ochrony zabytków przy jednoczesnym wskazaniu możliwości i zakresu wykorzystania z dorobku ochrony zabytków w zjednoczonej Europie.

Opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Kulturowego. Program ma za zadanie określić cele i kierunki działań organów i jednostek administracji publicznej oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. W trakcie prac nad programem przyjęto następujące tezy dotyczące jego zakresu:

- 1) uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami, stan zabytków ruchomych i nieruchomych, pomniki historii i obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa;
- 2) stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych;
- 3) działania o charakterze systemowym: powiązania ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, polityką przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa;
- 4) wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie jej do polityk sektorowych;
- 5) system finansowania: działania mające na celu stworzenie sprawnego systemu ochrony i opieki konserwatorskiej;
- 6) dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania: dokumentowanie, monitorowanie, ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- 7) kształcenie i edukacja, kształcenie specjalistyczne podyplomowe, edukacja społeczna, edukacja właścicieli i użytkowników;
- 8) współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

2.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 i Uzupelnienie NSRK na lata 2004-2020

„Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013” przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku jest rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, zwłaszcza dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z

Unią Europejską. Ochrona dziedzictwa kulturowego, a w szczególności ochrona i rewaloryzacja zabytków zostały wyodrębnione jako jedne z pięciu obszarów strategicznych. W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020 przyjętej w 2005 r. położono nacisk na kompleksową rewaloryzację zabytków oraz obiektów przemysłowych i powojkowych oraz ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne itp., a także na zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, inwentaryzację zabytków ruchomych i nieruchomych oraz promocję i budowę sieci informatycznych promujących kulturowe dziedzictwo regionów. Strategicznym dokumentu jest zrównoważony rozwój i wspieranie kultury w regionach, natomiast cele cząstkowe to między innymi:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury
- poprawa warunków działalności artystycznej

Cele cząstkowe realizowane są w ramach pięciu kolejnych obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK – Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013”. Podstawą do sformułowania tez wyżej wymienionego programu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami cząstkowymi są w szczególności:

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego.

2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

2.2.1. Wojewódzki program opieki nad zabytkami

Wojewódzki program opieki nad zabytkami sporządzany jest raz na cztery lata przez zarząd województwa. Program wykonywany jest z uwzględnieniem analogicznych celów jak w przypadku gminnego programu ochrony zabytków i przyjmowany jest do realizacji przez sejmik wojewódzki po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami zarząd województwa co dwa lata sporządza sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, przedstawiane sejmikowi województwa.

Zarazem sprawozdanie przekazywane jest Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2.2.2. Strategia rozwoju województwa lubuskiego

„Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego. Aktualizacja z horyzontem czasowym do roku 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa, a przyjętym przez Sejmik Województwa Lubuskiego dnia 19 grudnia 2005 roku.

[Uchwała Nr XXXVII/260/2005]

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w w/w dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę krajobrazu kulturowego.

Celem głównym „Strategii rozwoju województwa lubuskiego” jest

Zapewnienie przestrzennej, gospodarczej i społecznej spójności regionu skutkującej wzrostem poziomu życia mieszkańców m.in. poprzez efektywne, prorozwojowe wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Ma być on realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych. Największe znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma cel strategiczny

Zapewnienie przestrzennej, gospodarczej i społecznej spójności regionu

który osiągnięty będzie przez realizację celów operacyjnych, w tym celu operacyjnego

W zakresie kultury.

Cel ten realizowany będzie przede wszystkim poprzez:

- włączenie wszystkich placówek kultury, w szczególności bibliotek publicznych do regionalnej platformy informatycznej
- podniesienie standardu warunków lokalowych i wyposażenia instytucji kultury i szkół artystycznych
- zabezpieczenie obiektów i zasobów dziedzictwa przed włamaniami i pożarami
- wdrożenie elektronicznego systemu ochrony zbiorów przed kradzieżą i pozwalającego na udostępnienie tych zbiorów na zasadzie wolnego dostępu – w szczególności w bibliotekach
- wyposażenie instytucji kultury obsługujących odbiorców specjalnej troski w nowoczesny sprzęt dostosowany do ich potrzeb i możliwości percepcyjnych
- wspierania instytucji kultury

2.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego uchwalony przez Sejmik Województwa Lubuskiego uchwałą Nr XXXVII/272/2000 w dniu 2 października 2000 roku i opublikowany w Dz. Urz. Woj. Lub., z dn. 18. XI 2002 roku, nr 105. poz. 1279 nie ma rangi prawa miejscowego, jest jednak wiążący, ponieważ:

- jego ustalenia muszą być uwzględnione w uchwalanych przez organy samorządu terytorialnego studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, z którymi z kolei musi być spójny każdy opracowany miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego,
- w planie zapisane zostają wszystkie zadania rządowe i samorządu województwa służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych ze wskazaniem obszarów, na których przewiduje się realizację tych zadań.

Podstawowym celem planu jest harmonijny i zrównoważony rozwój obszaru całego województwa. Pojęcie „zrównoważony rozwój” łączy w sobie: ład społeczny, ład ekonomiczny ład ekologiczny oraz najbardziej podkreślony ład przestrzenny wyrażający się dążeniem do harmonijności, uporządkowania i proporcjonalności wszystkich elementów środowiska człowieka.

Plan uznaje, że podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla przyszłych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa. Ochrona dziedzictwa kulturowego powinna być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i

kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin. Ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej. Plan podkreśla, że elementy naturalne i kulturowe w krajobrazie mogą pozytywnie stymulować inne dziedziny życia jednakże pod warunkiem m.in. właściwego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez dostosowanie funkcji obiektów dla turystyki, przez dbałość o stan techniczny i estetykę zabytków i otoczenia.

- W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego przyjęto, że:
- ścisłej ochronie konserwatorskiej powinny podlegać tereny, na których zachowały się zespoły przestrzenne wpisane do rejestru zabytków. Celem takich działań jest zachowanie ich historycznego charakteru oraz zapewnienie ochrony i rewaloryzacji;
  - należy chronić historyczne układy ruralistyczne oraz zespoły sakralne, pałacowo – parkowe, folwarki, zabytkowe budynki mieszkalne, gospodarcze, szkoły, wiatraki, młyny, gorzelnie i inne elementy specyficzne dla architektury wiejskiej np.: krzyże, kapliczki;
  - należy przestrzegać wytycznych konserwatorskich w zakresie nie tylko poszczególnych obiektów objętych ochroną, ale również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych;
  - chronić krajobraz, a w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych wykluczyć realizację obiektów, które charakterem kolidują z otoczeniem;
  - szanować kształtowaną tradycyjnie różnorodność form osadnictwa wiejskiego.

2.2.4. Inne dokumenty o zasięgu województwa, których problematyka związana jest z dziedzictwem kulturowym

Sejmik Województwa Lubuskiego w dn. 28 czerwca 2004 roku przyjął uchwałę Nr XX/142/2004 ustalającą „Strategię Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego” – dokumentu, który precyzuje w tej dziedzinie cele strategiczne i operacyjne, kierunki działania, zadania szczegółowe i ich hierarchizację.

„Strategia rozwoju Województwa Lubuskiego” określa cztery główne cele – m.in. *Efektywne wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego*

- dla którego wyodrębniono dwa cele operacyjne, w tym:
„Wykorzystanie walorów środowiska i dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki”

Realizację celu przewidziano w ramach następujących przedsięwzięć:

Inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego regionu, opracowanie programu jego odnawiania i propagowania

również w ramach dwóch projektów:

- *Kształtowania świadomości społecznej dotyczącej roli środowiska i dziedzictwa kulturowego*
- *Waloryzacji i inwentaryzacji zasobów ekologicznych oraz historyczno – kulturowych*

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Skwierzyna

3.1. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego

Gmina Skwierzyna (ok. 13.300 mieszkańców) leży w środkowej części województwa lubuskiego, zajmuje północno - wschodnią część powiatu międzyrzeckiego [od 1999 roku] na obszarze 285,44 km² z czego około 24% stanowią obszary rolnicze a 68 % lasy. Gmina położona jest pomiędzy Pojezierzem Międzychodzko – Sierakowskim a Pojezierzem Łagowskim; sąsiaduje z Puszcza Notecką.

W południowo - zachodniej części gminy znajduje się miasto Skwierzyna - siedziba władz samorządowych, którego północną naturalną granicę stanowi zakole rzeki Warty, a zachodnią rzeka Obra, wpływająca do Warty na północ od miasta. W gminie znajduje się 7 sołectw i 9 wsi oraz 1 miasto (Skwierzyna) i z tymi jednostkami związane są w głównej mierze zasoby kulturowe gminy.

Skwierzyna powstała prawdopodobnie w XII wieku jako osada rybacka i targowa położona w pobliżu przeprawy przez Wartę przy drodze handlowej ze Szczecina do Poznania. W 1295 roku ówczesny król Polski, Przemysław II nadał osadzie nowy ustrój miejski, wzorowany na prawie magdeburskim, co uznaje się za początek funkcjonowania Skwierzyny jako miasta królewskiego. Po pożarze w 1400 roku prawa te utraciła, lecz już w 1406 roku zostały one odnowione przez Władysława Jagiełłę, który nadał miastu też przywileje.

Położenie geograficzne i geopolityczne miasta powodowały, że Skwierzyna nigdy nie osiągnęła większego znaczenia politycznego i gospodarczego. Miasto wiele ucierpiało wskutek częstych przemarszów obcych wojsk - od przemarszu husytów na Nową Marchię w 1433 roku, poprzez Brandenburczyków, którzy je złupili w 1521 roku czy w XVII wieku kilkakrotnie Szwedzi a później kolejno wojska biorące udział w wojnie północnej oraz siedmioletniej. W 1768 roku Skwierzyna przejściowo znalazła się w rękach konfederatów barskich. Skwierzyna należała do Rzeczypospolitej do II rozbioru Polski, kiedy to w 1793 roku została włączona do Prus.

W latach 1807 – 1815 należała przejściowo do Księstwa Warszawskiego.

Zabudowa Skwierzyny niszczona była przez liczne pożary [np. w 1712 roku, kiedy to miasto doszczętnie spłonęło, i ostatni wielki pożar w 1821 roku], zarazy i epidemie oraz liczne i dotkliwe powodzie. W XIX wieku miasto podlegało rozwojowi, spowodowanemu m.in. budową szosy z Berlina do Poznania, budową linii kolejowych oraz pierwszych zakładów przemysłowych [browaru, fabryki cygar etc.].

Po I wojnie światowej Skwierzyna pozostała w ramach państwa niemieckiego - była miastem granicznym, co wpłynęło niekorzystnie na jej kondycję gospodarczą, mimo uregulowania koryta Warty, budowy mostu i tamy przeciwpowodziowej na rzece. W latach 30. XX w. zbudowano linię kolejową z Gubina do Krzyża, koszary wojskowe i flanki umocnień należących do Międzyrzeckiego Rejonu Umocnień.

W dniu 30 stycznia 1945 roku Skwierzyna została zajęta przez wojska radzieckie; wskutek dewastacji i licznych podpażeń miasto zostało poważnie zniszczone [szacunkowo od 50-75 %]. Ludność niemiecka opuściła wkrótce miasto; zaczęli tu napływać osadnicy polscy z różnych rejonów państwa polskiego. W latach 70. XX wieku rozebrano kamieniczki wokół rynku i w to miejsce wybudowano bloki mieszkalne.

Mimo to miasto zachowało formę przestrzenną z czworobocznym rynkiem w pobliżu wschodniego brzegu Warty i kwartałami uliczek wokół niego od strony południowo wschodniej i XIX wieczną zabudową zlokalizowaną gł. wokół dróg przecinających miasto.

Na terenie gminy Skwierzyna rozpoznano szereg wartościowych w sensie kulturowym układów przestrzennych miejscowości, w tym w szczególności układ urbanistyczny miasta Skwierzyny oraz układy ruralistyczne średniowiecznych i nowożytnych wsi. Ze względu na szczególne wartości przestrzenne objęto ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków układ urbanistyczny miasta Skwierzyna i układ urbanistyczny (ruralistyczny) Trzebiszewa.

- Zespół urbanistyczno – krajobrazowy miasta Skwierzyna obejmuje historyczny zespół urbanistyczny Starego Miasta w granicach rozplanowania średniowiecznego miasta oraz strefę pośredniej ochrony konserwatorskiej tzw. otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, obejmujący obszar o promieniu 1000 m w obrębie którego znajdują się nowożytne i nowoczesne przedmieścia oraz tereny nadwarciańskiego krajobrazu kulturowego.
- Układ urbanistyczny Trzebiszewa obejmujący domy od nr 41 do 103 (stara, niekatulana numeracja) obejmujący założenie ruralistyczne wytyczone po pożarze 2 ćwierci XIX wieku, w ramach którego zachowana jest częściowo historyczna zabudowa mieszkalna. Ponadto zachowała się historyczna linia zabudowy oraz pomimo przekształceń i wprowadzenia nowej zabudowa jej historyczna forma ze skośnymi dachami oraz skala.

Do cennych w sensie przestrzennym i kulturowym należą wsie nowożytne, tzw. olęderskie. Są to wsie o XVII-wiecznym rodowodzie, powstałe w okresie kolonizacji terenów zalewowych Warty, w których osiedlali się osadnicy pochodzący z Niderlandów, a następnie także ludność niemiecka. W północno-zachodniej części gminy należą do nich wsie: Dobrojewo [niem. *Johanneswunsch*] oraz Gościno [niem. *Aleksandersdorf*], a na wschodzie - pomiędzy Puszcą Notecką a Wartą [po południowej stronie drogi ze Skwierzyny do Międzychodu] wieś Świniarki [niem. *Schweinerter Hollander*], Skrzynica [niem. *Warthetal*], Krobielewko [niem. *Klein Krebbel*] oraz pozostałości po osadach w Puszczy Noteckiej – Jezierce [niem. *Seewitz*] i Nadziejewki [niem. *Hoffnung*]. Miejscowości te zachowały w pewnej mierze swój historyczny charakter. Natomiast wsie Murzynowo, Świniary, Nowy Dwór, a także Wiejce posiadają zniekształcony układ przestrzenny - plan ulicowy lub wielodrożnicowy oraz XIX- wieczną zabudowę.

Do najcenniejszych zbytków architektury i budownictwa na terenie miasta wpisanych do rejestru zabytków województwa lubuskiego należą następujące obiekty:

- Kościół parafialny rzymsko - katolicki p.w. św. Mikołaja Biskupa, późnogotycki, zbudowany z kamienia i cegły w XV wieku; kompleksowo przebudowany w latach 1861-1863, z wyjątkiem wieży zachodniej. Obecnie jest to trójnawowy kościół halowy z wieżą, zamknięty od wschodu trójbocznie, z czterema przęsłami nawy głównej; z historycznym wyposażeniem oraz XVI-wiecznym obrazem Matki Boskiej z Klewania na Wołyniu, przywiezionym potajemnie w 1945 roku przez repatriantów.
- Kościół filialny p.w. Najświętszego Zbawiciela, neoromański z wolnostojącą wieżą, wzniesiony w latach 1847-1854 jako świątynia ewangelicka w miejsce drewnianego zboru protestanckiego; po wojnie kościół garnizonowy, a od 1958 roku jako rzym. – kat. kościół filialny.
- Kamienica mieszczańska przy ul. Rynek 6, parterowa, murowana, usytuowana szczytem do placu rynkowego, zbudowana w 1856 roku przez bogatego kupca niemieckiego i przebudowana w 1 ćw. XX wieku.
- Spichlerz przy ul. B. Prusa nr 4, ryglowy i murowany, trzykondygnacyjny, wzniesiony na początku XIX wieku i rozbudowany pod koniec XIX wieku, obecnie nieużytkowany.

- Cmentarz żydowski – kirkut założony w XVIII wieku, czynny do końca lat 30. XX wieku; o powierzchni ok. 2,23 ha, znajduje się na nim obecnie 247 macew.

Ponadto na terenie miasta znajduje się neorenesansowy ratusz – zlokalizowany pośrodku rynku - obecnie siedziba Urzędu Miasta i Gminy, zbudowany w 1841 roku, w miejscu poprzedniego ratusza, budynek poczty z l. 70. XIX wieku oraz cenna w sensie architektoniczno-przestrzennym zabudowa mieszkalna złożona z parterowych oraz dwu i trzykondygnacyjnych kamienic, utrzymanych w kostiumach historycznym, secesyjnym oraz modernistycznym, a także wille z okresu 20-lecia międzywojennego oraz budynki użyteczności publicznej, w tym w szczególności budynki szkolne.

Na terenie gminy Skwierzyna znajdują się też inne obiekty wpisane do rejestru zabytków:

- Kościół filialny p.w. Niepokalanego Serca NMP w Murzynowie, zbudowany w 1837 roku i rozbudowany w 1883 roku o prezbiterium i wieżę;
- Kościół filialny p.w. Matki Boskiej Królowej Polski w Świniarach, zbudowany w 1904 roku jako świątynia ewangelicka, w neogotyckich cechach stylistycznych, z prezbiterium i wieżą;
- Pałac w Wiejcach – neobarokowy, zbudowany w II połowie XIX wieku i przebudowany i rozbudowany po I woj. światowej oraz przypałacowy park krajobrazowy w Wiejcach z II połowy XIX wieku; relikw folwarku i budynek dawnego spichlerza ryglowego z II połowy XIX wieku, zamienionego w latach 30. XX wieku na rządówkę.

Ponadto na terenie gminy Skwierzyna znajdują się inne, cenne zabytki, nie wpisane do rejestru zabytków, a charakteryzujące się znacznymi wartościami architektoniczno-przestrzennymi:

- kościół filialny p.w. św. Trójcy w Dobrojewie, ceglany, neogotycki z 1903 roku
- kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krobielewku, drewniano-ceglany, modernistyczny, wybudowany w 1924 roku
- kościół filialny p.w. NS Pana Jezusa w Nowym Dworze, murowany, neogotycki, wzniesiony w 4 ćw. XIX w.
- kościół parafialny p.w. św. Jana Nepomucena w Trzebiszewie, ceglany, neostylowy wybudowany w l. 1846-1848
- kościół filialny p.w. św. Józefa Robotnika w Wiejcach, ceglany, neogotycki, wzniesiony z w końcu XIX w.
- pałac w Murzynowie, ceglany, tynkowany, realizacja architekta ze szkoły K. F. Schinkla, wybudowany w l. 40. XIX w.
- założenie folwarczne w Murzynowie, z zabudowaniami o cechach neostylowych, pochodzących z poł. XIX i 2 poł. XIX w.
- ratusz w Skwierzynie, ceglany, tynkowany, neostylowy z l. 1840-1842
- budynek poczty w Skwierzynie, ceglany, neostylowy z l. 70. XIX w.
- budynek dworca kolejowego w Skwierzynie, murowany, z l. 70 XIX w.
- domek myśliwski w Jeziercach, murowany, wzniesiony w l. 30. XX w.
- budynek mieszkalny w Świniarach 69A, drewniany, wzniesiony w pocz. XIX w.

Na wystrój i wyposażenie zabytków architektury i budownictwa składają się zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków. Na terenie gminy Skwierzyna są to następujące zespoły:

- wystrój i wyposażenie kościoła paraf. p.w. św. Jana Nepomucena w Trzebiszewie, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 146 decyzją z dnia 26.08.1974 r.
- wystrój pałacu w Wiejcach, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 32 decyzją z dnia 06.05.1973 r.

3.2. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy Skwierzyna - wpisane do rejestru zabytków

MURZYNOWO

- kościół rzymsko-katolicki p.w. Niepokalanego Serca NMP, 1837 i 1883 rok; nr rej. 2106 z dnia 04.05.1971 r.

SKWIERZYNA

- kościół rzymsko-katolicki p.w. św. Mikołaja Biskupa, późnogotycki z XV w., rozbudowany w latach 1861-63; nr rej. KOK - I- 21/76 z dnia 22.10.1976 r.
- kościół rzymsko-katolicki, d. ewangelicki, fil., p.w. św. Najświętszego Zbawiciela, 1847-1857; nr rej. L-287/A, z dn. 03.06. 008 r.
- zespół urbanistyczno - krajobrazowy miasta Skwierzyna, nr rej. KOK - I - 11/58 z dn. 16.04.1958 r. oraz nr 2176 z dn. 31.01.1975 r.
- kamienica z II poł. XIX w., przy ul. Rynek nr 6; nr rej. L - 1/99, z dn. 30.03.1999r.
- spichlerz ryglowy z pocz. XIX wieku, przy ul. B. Prusa 4; nr rej. 2111, z dn. 04.05.1971 r.
- cmentarz żydowski - kirkut, XVIII – XX wiek, przy ul. Międzyrzeckiej, nr rej. KOK-I-416/92, z dn. 02.11.1992 r.

ŚWINIARY

- kościół rzymsko-katolicki, d. ewangelicki, fil. p.w. św. MB Królowej Polski, z 1904 roku; nr rej. KOK-I-44/76, z dnia 26.10.1976 r.

TRZEBISZEWO

- układ urbanistyczny wsi - domy nr 41-103, nr rej. 2115 z dnia 06.05.1971 r.

WIEJCE

- pałac, 2 poł. XIX w., nr rej. 2116 z dnia 06.05.1973 r.
- park, relikw folwarku oraz budynek rządówki [d. spichlerza] z zespołu pałacowo - parkowo - folwarcznego z II poł. XIX w; nr rej. L-62 z dn. 04.09.2002 r.

3.3. Obiekty zabytkowe nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków

DOBROJEWO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Dobrojewo	Kościół p.w. Św. Trójcy		mur., 1903 r.	
Dobrojewo	Dom	Nr 1	mur., 1 ćw. XX w	
Dobrojewo	Budynek gospodarczy	Nr 1	mur., 1 ćw. XX w	
Dobrojewo	Dom [leśniczówka]	Nr 2	mur., l. 30. XX w	
Dobrojewo	Stajnia	Nr 2	mur., l. 30. XX w	Izba Edukacji Leśnej
Dobrojewo	Dom	Nr 3	mur., l. 30. XX w	
Dobrojewo	Dom	Nr 4	mur., 1906 r.	Muz. Kultury

				Dawnej
Dobrojewo	Dom	Nr 5	mur., 1893 r.	
Dobrojewo	Budynki gospodarcze	Nr 5	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 7	mur., l. 30. XX w	
Dobrojewo	Dom	Nr 11	mur., l. ćw. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 14	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Obora	Nr 14	mur., pocz. XX w	
Dobrojewo	Dom	Nr 16	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 17	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 18	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Stodoła	Nr 18	mur., kon. XIX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 21	mur., l. 30. XX w.	
Dobrojewo	Obora	Nr 21	mur., l. ćw. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 22	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 23	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 24	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Stajnia	Nr 24	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 25	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 27	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Obora	Nr 27	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Stodoła	Nr 27	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 28	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Budynek gospodarczy	Nr 28	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 33	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 35	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 37	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 38	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Stodoła	Nr 38	mur., l. ćw. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 39	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 40	mur., pocz. XX w.	

Dobrojewo	Dom	Nr 42	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 43	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Stodoła	Nr 44	mur., 1 ćw. XX w.	
Dobrojewo	Sala wiejska	Nr 44	mur., pocz. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 44	mur., l. 30. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 45	mur., l. 30. XX w.	
Dobrojewo	Dom	Nr 45	mur., l. 30. XX w.	
Dobrojewo	Cmentarz ewangelicki		poł. XIX w.	

GOŚCINOWO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Gościno	Transformator		mur., l. 30 XX w.	
Gościno	Pomnik z I woj. św, cmentarz komunalny		mur., 1920 r.	
Gościno	Remiza Osp		mur., pocz. XX w.	
Gościno	Dom	nr 1	mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 1	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 1	mur./drewn., l. 20. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 3	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 3a	mur., pocz. XX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 3a	mur., l. 90 XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 3	mur./szach., kon. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 5	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 5	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 6	mur., pocz. XX w.	
Gościno	Dom	nr 7	mur., 1881 r.	
Gościno	Stodoła	nr 7	mur., XIX/XX w.	
Gościno	Dom	nr 8,9	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 8,9	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 8,9	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 8,9	rygl., kon. XIX w.	

Gościńowo	Dom	nr 10	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 10	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 11	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Obora	nr 11	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 12	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 12	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 12	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Chlew	nr 12	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 13	mur., l. 10. XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 13	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 14	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 15/16	mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 15/16	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Obora	nr 15/16	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 17	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 18	mur./drewn, l poł. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 18	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 18	mur./drewn., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 19	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 19	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 19	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 20	mur., 4 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 21	mur., l. 80. XIX w.	
Gościńowo	Dom, d. Szkoła	nr 22	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 22	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 23	mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 23	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 24	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 24	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 25	mur., kon. XIX w.	

Gościno	Budynek gospodarczy	nr 25	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 26	mur., l. ćw. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 26	mur., kon. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 28	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Dom (sala wiejska)	nr 28	mur., l.20. XX w.	
Gościno	Dom	nr 29	mur., kon. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 29	mur., kon. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 30	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 30	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 30	mur., l. 90. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 31	mur./szach., poł. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 32	mur., l. 80. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 32	mur./drewn., l. 80. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 32	mur./szach./drewn., l. 80. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 33	mur., pocz. XX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 33	mur., pocz. XX w.	
Gościno	Dom	nr 33	mur./drewn., l. 20. XX w.	
Gościno	Dom	nr 35	mur., kon. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 35	mur./drewn, kon. XIXw.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 35	mur./drewn, kon. XIX w.	
Gościno	Stodoła	nr 35	mur./drewn, kon. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 36	mur., l. 30. XX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 36	mur./drewn., pocz. XX w.	
Gościno	Dom	nr 37	szach./mur., 4 ćw. XIX w.	
Gościno	Obora	nr 37	szach./mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 38	mur., XIX/XX w.	
Gościno	Dom	nr 39	mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościno	Budynek gospodarczy	nr 39	mur., kon. XIX w.	
Gościno	Dom	nr 41	mur., XIX/XX w.	

Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 41	mur./drewn., XIX/ XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 41	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 42	mur., l. 90. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 42	mur., l. 30. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 43	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 44	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 44	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 44	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 45	mur., 3 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 46	mur., pocz. XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 46	mur./drewn., pocz. XX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 46	mur., pocz. XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 47	mur., 4 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 47	mur./drewn., XIX/ XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 48	mur., pocz. XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 48/50	mur., pocz. XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 49	mur., l.30. XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 49	mur., l.30. XX w.	
Gościńowo	Stodoła	nr 49	mur./drewn, l.20 XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 50	mur., l.80. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 50	mur., pocz. XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 51	mur., l.80. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 51	mur., l.80. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 52/53	mur., 4 ćw. XIX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 52/53	mur., kon. XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 53	mur./drewn., l. 20, XXw.	
Gościńowo	Stodoła	nr 53	mur./drewn., l. 20. XX w.	
Gościńowo	Dom	nr 54	mur., 1929 r.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 54	mur., l. 80 XIX w.	
Gościńowo	Dom	nr 55	mur., l. 30. XIX w.	

Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 55	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 55	mur./drewn., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 56	mur., 1929 r.	
Gościńowo	Dom	nr 56, 56a	mur., l.20 XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 56a	mur., 1929 r.	
Gościńowo	Dom	nr 57	mur., l. 30. XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 57	mur., 1926 r.	
Gościńowo	Dom	nr 58	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 58	mur./drewn., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 58	mur./drewn., XIX/XX w.	
Gościńowo	Budynek gospodarczy	nr 58	mur., XIX/XX w.	
Gościńowo	Cmentarz ewangelicki. ob. kom.		pocz. XX w.	
Gościńowo	Cmentarz kalwiński		poł. XIX w.	
Gościńowo	Cmentarz ewangelicki, leśny		poł. XIX w.	

JEZIERCE

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Jezerce	Domek myśliwski	Jezerce 1	mur/lata 30. XX w.	
Jezerce	Stajnia	Jezerce 1	mur/lata 30. XX w.	
Jezerce	Budynek gospodarski	Jezerce 1	mur/lata 30. XX w.	
Jezerce	Cmentarz ewangelicki	obok skrzyżowania dróg	poł. XIX w.	

KIJEWICE

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Kijewice	stajnia	folwark	mur., poł. XIX w.	
Kijewice	obora	folwark	mur., poł. XIX w.	
Kijewice	Dom – dawny czworak	Nr 1 i 2	mur., pocz. XX w.	
Kijewice	Dom – dawny czworak	Nr 3	pocz. XX w.	

KROBIELEWKO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Krobielewko	Cmentarz komunalny		2 poł. XIX w	
Krobielewko	Cmentarz leśny		3 ćw, XIX w	
Krobielewko	Kapliczka cmentarna		mur., l. 50. XX w	
Krobielewko	Kościół fil. p.w. Najśw. Serca PJ		drew./ mur., 1924 r.	
Krobielewko	Remiza		mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 1	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 2	mur., kon. XIX w	
Krobielewko	Obora	nr 2	mur./kam., kon. XIX w	
Krobielewko	Poczta, część dawnego Urzędu Celnego + skład	nr 3	mur., l. 30. XX w	
Krobielewko	Dom, część dawnego Urzędu Celnego	nr 4	mur., l. 30. XX w	
Krobielewko	Dom, część dawnego Urzędu Celnego + skład	nr 37	mur., l. 30. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 5	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 6	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 7	mur., kon. XIX w	
Krobielewko	Budynek gospodarczy	nr 7	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom, d. szkoła	nr 9	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 10	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Stodoła	nr 10	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 11	mur., kon. XIX w	
Krobielewko	Dom	nr 13	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 15	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 19	mur., 2 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 21	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 23	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 28	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 29	drew./mur., poł. XIX w	

Krobielewko	Dom	nr 30	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 31	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 34	szach./mur., 2 poł. XIX	
Krobielewko	Dom	nr 39	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom, d. karczma	nr 40	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 41	mur., l. 30. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 42	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 43	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Obora	nr 43	mur., 1 ćw. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 44	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 47	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 48	mur., pocz. XX w	
Krobielewko	Dom	nr 49	mur., pocz. XX w	

LESZCZYNY

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Leszczyzny	Dom, leśniczówka	nr 1	mur., 1 ćw. XX w	
Leszczyzny	Budynek gospodarczy	nr 1	mur., pocz. XX w	
Leszczyzny	Dom	nr 2	mur., 1 ćw. XX w	
Leszczyzny	Dom, dla robot. leśnych		mur., 1 ćw. XX w	
Leszczyzny	Głaz			

MURZYNOWO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Murzynowo	Kościół filialny p.w. Niepokal. Serca PJ		mur., 1837, 1883	Rej. Zab.
Murzynowo	Stacja PKP		mur., 1935 r.	
Murzynowo	Pałac	ul. Kościelna nr	mur., 4 ćw. XIX w	
Murzynowo	Oficina	ul. Kościelna nr 9	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Stajnia obok pałacu	Folwark	mur., 4 ćw. XIX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	Folwark	mur., 4 ćw. XIX w.	

Murzynowo	Obora	Folwark	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Obora starsza	Folwark	mur., 4 ćw. XIX w.	
Murzynowo	Brama	Folwark	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Gorzelnia	Folwark	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom przy gorzelni	Folwark	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Spichlerz	obok folwarku	mur., 4 ćw. XIX w.	
Murzynowo	Park	obok pałacu	poł. XIX w.	
Murzynowo	Cmentarz		poł. XIX w.	
Murzynowo	Kapliczka	przy cmentarzu	mur., l. 50., XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Krótka 5	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Krótka 6	mur., 1 poł. XX w.	
Murzynowo	Stodoła	ul. Krótka 6	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Krótka 8	mur., l.30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Krótka 10	mur., l.30 XX w.	
Murzynowo	Stodoła	ul. Krótka 10	mur., l.30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kwiatowa 2	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kwiatowa 4	mur., kon. XIX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kwiatowa 5	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kwiatowa 7	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom, d. Czworak	ul. Kościelna 2/4	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 10	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom, d. dom ogrodnika	ul. Kościelna 11	mur. pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 12	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom i remiza strażacka	ul. Kościelna 13	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 14	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 16	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 15/17	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 20	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 21	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 22	mur., l. 30. XX w.	

Murzynowo	Dom/Biblioteka Publiczna w części	ul. Kościelna 23	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 26	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 27	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 28	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 30	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Stodoła	ul. Kościelna 30	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 31	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Kościelna 31	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 32	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 33	mur./drew, 3 ćw. XIX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 35	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 36	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 39	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 40	mur., l. 20-30 XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Kościelna 40	mur./drew. 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Kościelna 42	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Leśna 1	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Leśna 2	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Leśna 4	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Nowa 1	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Nowa 3	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Nowa 3	mur./drew., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Warsztat, d. Kuźnia	ul. Piaskowa 1	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Piaskowa 1	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Piaskowa 6	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Piaskowa 7	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Piaskowa 8	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Przedszkolna 4	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom, d. Przedszkole	ul. Przedszkolna 5	mur., l. 20. XX w.	

Murzynowo	Dom	ul. Przedszkolna 7	mur., l. 20 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 1	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 2	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Stodoła	ul. Skwierzyńska 2	mur., 1 ćw. XIX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 4	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Skwierzyńska 4	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 5	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Skwierzyńska 5	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 10a	mur., pocz. XIX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 12	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 15/17	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 16	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Stodoła	ul. Skwierzyńska 16	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 18	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Skwierzyńska 19	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 20	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 22	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Skwierzyńska 22	mur., 1 ćw. XX w.	
Murzynowo	Dom ob. część. Poczta	ul. Skwierzyńska 26	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom, d. Leśniczówka	ul. Skwierzyńska 28	mur., l. 80. XIX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Skwierzyńska 30	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom, leśniczówka	ul. Skwierzyńska 47	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Sportowa 3a	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Sportowa 3a	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Środkowa 3	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 4	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 6	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 6	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 8	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Środkowa 8	mur., 1 ćw. XX w.	

Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 9	mur., XIX/XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 10	mur., l.30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 12	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 14	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 16	mur., l. 20 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 18	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 20	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Środkowa 22	mur., l. 30 XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Warcińska 1	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 2	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Warcińska 2	mur., pocz. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 3	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Budynek gospodarczy	ul. Warcińska 3	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 4	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 6	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 8	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo	Dom	ul. Warcińska 10	mur., l. 20. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Dom	nr 6	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Budynek gospodarczy	nr 6	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Dom	nr 7	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Budynek gospodarczy	nr 7	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Budynek gospodarczy	nr 7	mur., l. 30. XX w.	
Murzynowo-Łomno	Dom	nr 10	mur./drewn, l. 30 XX w.	
Murzynowo-Łomno	Stodoła	nr 10	mur., l. 20.-30. XX w.	

NOWY DWÓR

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Nowy Dwór	kościół fil. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa		mur., 4 ćw. XIX w.	
Nowy Dwór	Pałac		mur., 4 ćw. XIX w.	

Nowy Dwór	Park		poł., XIX w.	
Nowy Dwór	Wozownia	Folwark	mur., 1 ćw. XX w.	
Nowy Dwór	Stodoła	Folwark	mur., pocz., XX w.	
Nowy Dwór	Dom na folwarku	Folwark	mur., 4 ćw. XIX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 1	mur., lata 30. XX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 2	mur., lata 30. XX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 6	mur., kon. XIX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 8	mur., kon. XIX w.	
Nowy Dwór	Obora	nr 8	mur., pocz., XX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 9	mur., kon. XIX w.	
Nowy Dwór	Obora	nr 9	mur., kon. XX w.	
Nowy Dwór	dom, Leś. Zawarcie	nr 10	mur., 1 ćw. XX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 12	mur., l. 90 XIX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 13	mur., l. 90 XIX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 15	mur., poł. XIX w.	
Nowy Dwór	Budynek gospodarczy	nr 15	mur., pocz. XX w.	
Nowy Dwór	Dom	nr 16	drewn./kam., 2 ćw. XX	
Nowy Dwór	cmentarz ewangelicki	przy rozwidleniu dróg	pocz., XX w.	
Nowy Dwór	cmentarz rodzinny	za folwarkiem, w lesie	pocz., XX w.	

RAKOWO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Rakowo	Dom – d. rządcówka	folwark	mur./pocz. XX wieku	
Rakowo	Obora	folwark	mur./l. 30. XX w	
Rakowo	Dom d. czworak	nr 1	mur./l. 30. XX w	
Rakowo	Dom d. czworak	nr 2	mur./l. 30. XX w	
Rakowo	Dom	nr 3	mur./l. 30. XX w	

SKRZYNICE

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA	UWAGI
--------------------	---------------	--------------	-------------	--------------

			POWSTANIA	
Skrzynice	Dom	nr 1	mur., l.20 XX w.	
Skrzynice	Dom	nr 2	mur., l.10 XX w.	
Skrzynice	Dom	nr 3	mur., kon. XIX w.	
Skrzynice	Stodoła	nr 3	mur., pocz. XX w.	
Skrzynice	Dom	nr 5	mur., kon. XIX w.	
Skrzynice	Dom	nr 6	mur., pocz. XX w.	
Skrzynice	Dom	nr 7	mur., kon. XIX w.	
Skrzynice	Dom	nr 8	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skrzynice	Dom	nr 9	mur., kon. XIX w.	
Skrzynice	Dom	nr 10	mur., XIX/XX w.	
Skrzynice	Dom	nr 12	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skrzynice	Dom	nr 13	mur., kon. XIX w.	
Skrzynice	Cmentarz ewangelicki	na przeciw nr 6, w lesie	2 poł. XIX w.	

SKWIERZYNA

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Skwierzyna	Kościół parafialny p. w. Św. Mikołaja	-----	mur., kon. XV w.	Rej. Zab.
Skwierzyna	Kościół filialny p. w. Najświętszego Zbawiciela	-----	mur., 1847-1854	Rej. Zab.
Skwierzyna	Plebania	ul. Plebańska 1	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Wieża ciśnień	-----	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Arciszewskiego 1	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Armii Krajowej 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 3	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 4	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 5	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 7	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 10	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Armii Krajowej 11	mur., 3 ćw. XIX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Stefana Batorego 5	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Stefana Batorego 5	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Stefana Batorego 11	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Stefana Batorego 11	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Stefana Batorego 12	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Stefana Batorego 12	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Stefana Batorego 13	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Ośrodek Pomocy Społecznej	ul. Stefana Batorego 15	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Stefana Batorego 16	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek szkoły	ul. Stefana Batorego 18	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Chrobrego 6	mur., 1908 r.	
Skwierzyna	Budynek usługowy	ul. Chrobrego 6 a	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Chrobrego 10	mur., 1906 r.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 14	mur. /rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Ul. Chrobrego 16	mur. /rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 17	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Chrobrego 18	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 18	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 20	mur./ rygl. , 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 21	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 23	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 24	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 26	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 27	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Chrobrego 35	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża 1	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża 5	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Czerwonego Krzyża 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Czerwonego Krzyża 7	mur., poł. XIX w.	

Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Czerwonego Krzyża 9	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Czerwonego Krzyża 10	mur., 1 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Czerwonego Krzyża 11	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. J. H. Dąbrowskiego 1	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. J. H. Dąbrowskiego 2	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. J. H. Dąbrowskiego 3	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. J. H. Dąbrowskiego 4	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. J. H. Dąbrowskiego 12	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Demokratyczna 3	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Demokratyczna 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Demokratyczna 5	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	OSP	ul. Drzymały 1	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Drzymały 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Dworzec PKP	ul. Dworcowa	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Dworzec PKP	ul. Dworcowa	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Dworzec PKP	ul. Dworcowa	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Garncarska 3	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Garncarska 6	mur./rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Gimnazjalna 1	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Młyn zbożowy	ul. Głowackiego	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Grunwaldzka 1	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Grunwaldzka 3	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Grunwaldzka 10	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Pawilon dróżnika	ul. Gorzowska	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 6	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 8	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 10-11	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 12	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 13	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 16	mur., 4 ćw. XIX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 17	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 18	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 24	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Gorzowska 29	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Gorzowska 29	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 3	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 5	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 5a	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 6	mur., 1901 r.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 7	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 8	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Jagiełły 8	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 9	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 10	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 11	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 12	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 13	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 14	mur./rygl., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Jagiełły 14	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek gospodarczy	ul. Jagiełły 14	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Dawny budynek szkoły	ul. Jagiełły 15	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Dawny budynek szkoły	ul. Jagiełły 16	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 19	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 20	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 27	mur./rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 29	mur./rygl., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 30	mur./rygl., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 37	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jagiełły 38	mur., XIX / XX w.	

Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Jagiełły 39	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Jaskółcza 11	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 1	mur./rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 5a	mur., pocz. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 6	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Konopnickiej 7	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 8	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 23	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Konopnickiej 24	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Konopnickiej 25	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Konopnickiej 26	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Konopnickiej 28	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Zespół budynków mieszkalnych	ul. Kościuszki 1-8	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Zespół budynków mieszkalnych	ul. Kościuszki 9-18	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Kopernika 2	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Kopernika 4	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Kopernika 8	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Kopernika 9	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 1	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 2	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 3	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 4	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 5	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 6	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Krótka 7	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 1	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Nadleśnictwo	2-go Lutego 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Poczta	2-go Lutego 3	mur., l. 70. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalno-	2-go Lutego 3	mur., 1 ćw. XX w.	

	gospodarczy			
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 4	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Willa	2-go Lutego 5	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Willa	2-go Lutego 9	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 10	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	2-go Lutego 11	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 1 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	2-go Lutego 13	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	2-go Lutego 14	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	2-go Lutego 14 a	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 18	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 19	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 20	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek administracyjny	2-go Lutego 21	mur., 1 poł. XIX .	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	2-go Lutego 22	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Internat	2-go Lutego 23	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek szkoły	2-go Lutego 23	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Zespół szkół	2-go Lutego 23	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Trafostacja	ul. Matejki	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Matejki 1-2	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Matejki 3-4	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Matejki 5-6	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Matejki 7-8	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Matejki 9-10	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Zespół Szkół Ogólnokształcących im. Ireny Sandler	ul. Mickiewicza	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Mickiewicza 28	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Mickiewicza 29	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Mickiewicza 30	mur., l. 30. XX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Mickiewicza 31/32	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Kaplica cmentarna	Międzyrzecka	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Cmentarz żydowski	Międzyrzecka	XVIII-XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 1	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 3	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 9	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 13	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 14	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 18	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	Międzyrzecka 20	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Moniuszki 1	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Moniuszki 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Moniuszki 3	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Nowowiejskiego 2	mur., l. 20. XX. w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Nowowiejskiego 3	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Nowowiejskiego 4	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Nowowiejskiego 5	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Ogrodowa 3	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalne	ul. Ogrodowa 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Paderewskiego 1	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Paderewskiego 2a	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Paderewskiego 2	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Paderewskiego 8-9	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Paderewskiego 10- 11	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Parkowa 1	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Dom Dziecka	ul. Parkowa 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Dom Dziecka	ul. Parkowa 2 a	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Dom Dziecka	ul. Parkowa 2 b	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Partyzantów 1	mur., 4 ćw. XIX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Partyzantów 2	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Partyzantów 3	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Partyzantów 4	mur., 3 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 5	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 6	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 7	mur., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 8	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 9	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 11	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 13	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 19	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 20	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 24	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Piłsudskiego 27	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Piłsudskiego 28	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Piłsudskiego 29	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Piłsudskiego 30	mur., 1 poł. XIX w. / kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Piłsudskiego 31	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 5	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 6	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 7	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 8	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 9	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poprzeczna 10	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Portowa 3	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny- dawny spichlerz	ul. Powstańców Wlkp. 3	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 5	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 10	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 11	mur., 4 ćw. XIX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 26	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 28	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 30	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 32	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 33	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 34	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 35	mur., kon. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 36	mur./rygl., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 38	mur./rygl., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 40	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 45	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 47	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Wlkp. 47 a	mur., poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Poznańska 8	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poznańska 10	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Poznańska 12	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Zespół Szkół Zawodowych	ul. Poznańska 13	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Zespół Szkół – Sala gimnastyczna	ul. Poznańska 13	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Spichlerz	ul. Prusa 4	rygl. mur., pocz. XIX w., kon. XIX w.	Rej. Zab.
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Prusa 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Prusa 10	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Prusa 11-12	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Prusa 13-14	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 1	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 9	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 20	mur., 3 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 21	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 24	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 25	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 26	mur., l. 20.-30.	

			XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 27	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Stodoła	ul. Przemysłowa 27	mur., 1884	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 28	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Przemysłowa 29	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 35	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 41	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 43	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 44	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 47	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 50	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Ratusz staromiejski	ul. Rynek 1	mur., 1840-1841	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 2	mur. XIX / XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 5	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 6	mur., 1856 / 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 7	mur., 2 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 8	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 19	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Kamienica mieszczańska	ul. Rynek 21	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Zespół zabudowy. Fabryka Las	ul. Rzeźnicka 1	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Rzeźnicka 5	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Trafostacja	ul. Sobieskiego	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Sobieskiego 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Sobieskiego 7	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Sobieskiego 15	mur., l. 40. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Sobieskiego 23	mur., 4 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Sportowa 4	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Szewska 4	mur./rygl., 1 poł. XIX w.	
Skwierzyna	Szpital	ul. Szpitalna 5	mur., kon. XIX w.	

Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Szpitalna 6	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Szpitalna 7	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 3	mur., przed 1914 r.	
Skwierzyna	Skwierzyński Ośrodek Kultury	ul. Teatralna 5	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 7	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 8	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 9	mur., l. 20. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Teatralna 10	mur., l.20. XX w.	
Skwierzyna	Stodoła	ul. Roosevelta	mur., XIX / XX w.	
Skwierzyna	Willa	ul. Roosevelta 2	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 3	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 4	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 6	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 7	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 10	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 13	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 14	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Roosevelta 16	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Koszary – zespół zabudowy	ul. Waszkiewicza	mur., l. 30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Waszkiewicza 13	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Waszkiewicza 18	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek przemysłowy	ul. Wiosny Ludów	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Żeromskiego 5	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Żeromskiego 7	mur., l. 20.-30. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Żeromskiego 8	mur., 1 ćw. XX w.	
Skwierzyna	Budynek mieszkalny	ul. Żeromskiego 9	mur., 1 ćw. XX w.	

SMOLARY

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA	UWAGI
--------------------	---------------	--------------	-------------	--------------

			POWSTANIA	
Smolary	Leśniczówka	Nadziejewki 55	mur., 1 ćw. XX w	
Smolary	Dom „Sokołówka”	Nadziejewki 54	szach. 3 ćw. XIX w	
Smolary	Budynek gospodarczy	Nadziejewki 54	mur., pocz. XX w	
Smolary	Głaz		granit, kon. XIX w	

ŚWINIARKI

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Świniarki	Dom	Nr 1 [2]	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Dom	nr 3	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Siedlisko	nr 3A	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Dom	nr 4	mur., 3 ćw. XIX.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 4	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Dom	nr 5	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 5	mur., 3 ćw. XIX.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 5	mur., 3 ćw. XIX	
Świniarki	Dom	nr 6	mur., pocz. XX w	
Świniarki	Dom	nr 7	mur., 1 ćw. XX w	
Świniarki	Dom	nr 8	mur., 4 ćw. XIX w	
Świniarki	Dom	nr 9	mur., pocz. XX w.	
Świniarki	Dom	nr 10	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 10	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Dom	nr 12	mur., pocz. XX w.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 12	mur., pocz. XX w.	
Świniarki	Dom	nr 13	mur., 1907r.	
Świniarki	Młyn elektryczny	nr 14	mur., l.30. XX w.	
Świniarki	Stodoła	nr 15	drewn., 4 ćw. XIX w.	
Świniarki	Dom	nr 17	mur., XIX/XX w.	
Świniarki	Budynek gospodarczy	nr 17	mur., pocz. XX w.	
Świniarki	Dom	nr 18	mur., l. 10. XX w.	

Świniarki	Dom	nr 19	mur., l.10. XX w.	
Świniarki	Cmentarz ewangelicki		3 ćw. XIX w.	

ŚWINIARY

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Świniary	Kościół filialny p.w. NMP		mur., 1904 r.	Rej. Zab.
Świniary	Rzeźba z parku	w parku, nad stawem	piaskowiec 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Park		pocz. XIX w.	
Świniary	cmentarz ewangelicki	„na górcie” , w lesie	poł. XIX w	
Świniary	Stajnia	obok nr 91, folwark	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Obora	folwark, część wsch.	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Kuźnia	folwark, część zach.	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Brama i ogrodzenie	folwark, część wsch.	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Transformator	za nr 91 D, folwark	Mur., l. 20 XX w.	
Świniary	Szkoła podstawowa	na przeciw kościoła	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 26	mur., l.30. XX w.	
Świniary	Dom	nr 28	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 28	mur., 1 ćw. XX w.	
Świniary	Dom	nr 29	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 29	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Kuźnia	nr 29	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 30	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 31	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 33	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 34	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom, d. Czworak	nr 35	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 38 i 39	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy, d. dom mieszkalny	nr 38	mur.,3 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 40	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom, d. świetlica szkon.	nr 41	mur., 4 ćw. XIX w.	

Świniary	Dom, d. Szkoła	nr 41	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom, d. sala wiejska	nr 41	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom, poczta	nr 42	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 43	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 44	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 45	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 46	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 46	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 50	mur., XIX/XX w.	
Świniary	Dom	nr 53	mur., l. 20. XX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 53	mur., 3 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 54	mur., l.20. XX w.	
Świniary	Dom, d. Leśniczówka	nr 55	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 56	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 57	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 58	mur., 3 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 59	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 61	mur. pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 64	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom, d. Piekarnia	nr 65	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 67	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 67	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Stodoła	nr 67	mur./szach./drewn. 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 68	mur., 1933 r.	
Świniary	Dom	nr 69	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 69 A	drewn., 2 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 69 A	drewn., 2 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 70	mur., 3 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 70	mur., 3 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom, d. Leśniczówka	nr 71	mur., pocz. XX w.	

Świniary	Dom	Nr 73	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 75	mur./drewn., 1 poł. XIX w. i kon. XIX w.	
Świniary	Stodoła	nr 75	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 80/81	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 84	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 85	mur., pocz. XX w.	
Świniary	Dom	nr 86	mur., l.10. XX w.	
Świniary	Dom	nr 91 A/B	mur., 4 ćw. XIX w.	
Świniary	Budynek gospodarczy	nr 91 A/B	mur., kon. XIX w.	
Świniary	Dom	nr 91 E	mur., l. 20. XX w.	
Świniary	Dom	nr 91 D	mur., 1911 r.	

TRZEBISZEWO

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Trzebiszewo	kościół parafialny p.w. św. Jana Nepomucena	ul. Główna	mur., l. 1846-1848	
Trzebiszewo	Kapliczka przydrożna	ul. Główna	mur., XIX / XX w.	
Trzebiszewo	Kapliczka przydrożna	ul. Młyńska	mur., XIX / XX w.	
Trzebiszewo	Kolumna Maryjna	ul. Kolejowa	mur., XIX / XX w.	
Trzebiszewo	Trafostacja	Dz. ewid. 3-421	mur., l. 30. XX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 1	mur., l. 30. XX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 3	mur., l. 30. XX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 6	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 8	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 9	mur., 1 ćw. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 10	mur., XIX/XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 11	mur., 1 ćw. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 12	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 14	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 15	mur., 4 ćw. XIX w	

Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 16	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 17	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 19	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 20 B	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 21	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 24	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 26	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 27	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 28 A	mur., XIX/XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 29	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 30	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 31	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 32 A	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 32 B	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 34	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 36	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 37	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 38	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 40	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 41	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 43	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Szkoła	ul. Główna 44	mur., pocz. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 45	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 48	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 51	mur., 3 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 53	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 55	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 57	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 59	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 61	mur., poł. XIX w	

Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 63	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 65	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 67	mur., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 69	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 71	mur./rygl., poł. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Główna 73	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Dworzec	ul. Kolejowa	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 1	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 2	mur., 1 ćw. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 3	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 4	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 5	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 7	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 9	mur., l. 30. XX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa 15	mur., 4 ćw. XIX w	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 1	mur., poł. XIX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 3	mur., l. 20.-30. XX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 5	mur., 4 ćw. XIX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 8	mur., 4 ćw. XIX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 9	mur., l. 30. XX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Nowa 2	mur., 4 ćw. XIX w.	
Trzebiszewo	Budynek mieszkalny	ul. Nowa 4	mur., 4 ćw. XIX w.	

WARCIN

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Warcin	obora	folwark	mur./pocz. XX w.	
Warcin	dom d. czworak	nr 1/2	mur./ 1 ćw. XX w.	
Warcin	dom d. czworak	nr 4	mur./pocz. XX w.	

WIEJCE

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	DATA POWSTANIA	UWAGI
Wiejce	Kościół filialny p. w. św. Józefa		mur., 1855 r.	
Wiejce	Pałac		mur., 2 poł. XIX w. / l. 30. XX w.	Rej. Zab.
Wiejce	Oficyna	na folwarku	mur./l. 30. XX w.	
Wiejce	Rządcówka d. spichlerz	na folwarku	mur./drew., kon. XIX w.	Rej. Zab.
Wiejce	Budynek gospodarczy	na folwarku	drew/mur., 1 ćw. XX w.	
Wiejce	Park		2 poł. XIX w. / l. 30. XX w.	Rej. Zab.
Wiejce	Pomnik poległych w I Wojnie Światowej	koło kościoła	kam., 1920 r.	
Wiejce	Głaz - <i>Bismarckstein</i>	za wsią, po PN str. drogi	kam., 1910 r.	
Wiejce	Cmentarz ewangelicki	za wsią, po PN str. drogi	poł. XIX w.	
Wiejce	Dom	nr 1	mur., pocz. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 2	mur., pocz. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 4	mur., pocz. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 5	mur., 1 ćw. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 6	mur., 1 ćw. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 8	mur., l. 30. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 9	mur., pocz. XX w.	
Wiejce	Dom	nr 10	mur./drew., kon. XIX w.	
Wiejce	Dom	nr 11	mur./drew., kon. XIX w.	
Wiejce	Stodoła	nr 11	drew., lata 20. XX w.	
Wiejce	Budynek gospodarczy	nr 11	mur., lata 20 XX w.	
Wiejce	Dom	nr 14	mur., pocz. XX w.	
Wiejce	Budynek gospodarczy	bez nr	mur., kon. XIX w.	

3.4. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny jest zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, względnie zabytek ruchomy, będący ich wytworem.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo - konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP).

Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach, a także publikacjach naukowych, popularno-naukowych oraz artykułach prasowych. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Gmina Skwierzyna w sensie terytorialnym obejmuje wycinek pradoliny Warty wraz z systemem teras i przylegającymi do nich wysoczyznami. Dolina Warty jest terenem charakteryzującym się stosunkowo trudnymi warunkami osadniczymi, z uwagi na rozległe oraz silnie podmokłe łąki. W wielu miejscach występują też torfy i grzęzawiska.

Stanowiska archeologiczne położone są głównie przy krawędzi doliny Warty, najczęściej na terasie nadzalewowej jak i na wysoczyźnie. Osadnictwo na tym obszarze trwało w sposób nieprzerwany od mezolitu, poprzez neolit i epokę brązu, wczesne oraz późne średniowiecze do czasów współczesnych.

Na terenie gminy zarejestrowano kilka skupisk stanowisk archeologicznych. Osadnictwo ludzkie w okresie pradziejowym koncentrowało się między innymi w rejonie miejscowości Gościnowo i Murzynowo. Zarejestrowano tu ślady osadnictwa z okresu mezolitu, kultury łużyckiej i przeworskiej i w następnej kolejności z okresu wczesnego i późnego średniowiecza oraz nowożytności. Po drugiej stronie rzeki Warty, w Trzebiszewie przeważają z kolei ślady osadnictwa kultury łużyckiej.

Skupiska stanowisk archeologicznych odkryto w rejonie Krobielewka, Nowego Dworu, Świniar, Skrzynicy i Wieje, są to ślady osadnictwa z epoki kamienia, kultury łużyckiej, przeworskiej oraz późnego średniowiecza. W świetle badań AZP działalność osadnicza na południe i południowo-zachód od Skwierzyny zapoczątkowana została w epoce neolitu i była kontynuowana w okresie kultury łużyckiej, przeworskiej oraz wczesnego średniowiecza. Na uwagę zasługuje fakt koncentracji stanowisk z okresu późnego średniowiecza i nowożytności, które świadczą o prężnie rozwijającej się osadzie a następnie mieście.

W świetle prospekcji terenowej, w okresie wczesnego i późnego średniowiecza na potrzeby osadnictwa zajmowane były nie tylko rejony dolin rzecznych, ale również teren wysoczyzny. W tym czasie ukształtował się obecny układ przestrzenny szeregu miejscowości, dlatego też stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

Na koniec należy odnieść się do domniemanego grodziska w Murzynowie. Nie stwierdzono tutaj występowania materiału zabytkowego, dlatego też jedyną możliwością weryfikacji domniemanego grodziska pozostają sondażowe badania archeologiczne.

3.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Skwierzyna nie ma aktualnie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

3.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji konserwatorskiej

OBSZARY AZP

46-13

46-14

46-15

47-13

47-14

47-15

47-16

47-17

48-14

AZP 46-13

Miejscowość; Nr stan. w miej. i na obszarze; Rodzaj i chronologia stanowiska

Gościńowo	1	1	cmentarzysko-kultura łużycka
Gościńowo	2	2	osada kultura łużycka
Gościńowo	3	3	śląd osadnictwa – późne średniowiecze śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – mezolit
Gościńowo	4	4	śląd osadnictwa – późne średniowiecze śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościńowo	5	5	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościńowo	6	6	śląd osadnictwa – pradzieje
Gościńowo	7	7	śląd osadnictwa – pradzieje
Gościńowo	8	8	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze śląd osadnictwa – epoka kamienia osada – kultura łużycka osada – wczesne średniowiecze
Gościńowo	9	9	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	24	10	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	25	11	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
Murzynowo	26	12	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	27	13	osada? – epoka żelaza
Gościńowo	11	15	obozowisko – mezolit
Gościńowo	12	16	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościńowo	13	17	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościńowo	14	18	śląd osadnictwa – mezolit

Gościno	15	19	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
			śląd osadnictwa – pradzieje
Gościno	16	20	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
Gościno	17	21	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
Gościno	18	22	śląd osadnictwa – pradzieje
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
			śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościno	19	23	śląd osadnictwa – pradzieje
Gościno	20	24	śląd osadnictwa – pradzieje
			śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościno	21	25	osada – kultura łużycka
Gościno	22	26	śląd osadnictwa – pradzieje
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
Gościno	23	27	śląd osadnictwa – pradzieje
Gościno	24	28	śląd osadnictwa – pradzieje
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
			śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościno	25	29	śląd osadnictwa – pradzieje
			śląd osadnictwa – epoka kamienia
Gościno	26	30	śląd osadnictwa – pradzieje
Murzynowo	28	31	śląd osadnictwa – pradzieje
Murzynowo	29	32	osada – kultura łużycka
Murzynowo	30	33	śląd osadnictwa – epoka kamienia
			osada – wczesne średniowiecze
			osada – późne średniowiecze
Gościno	27	34	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Gościno	28	35	śląd osadnictwa – mezolit?
Gościno	29	36	śląd osadnictwa – pradzieje
			osada – późne średniowiecze
Gościno	30	37	śląd osadnictwa – pradzieje
Gościno	31	38	osada – kultura łużycka
			śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
Gościno	32	39	osada – kultura przeworska
Murzynowo	31	40	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	32	41	cmentarzysko? – kultura przeworska

AZP 46-14

Dobrojewo	1	1	śląd osadnictwa – nowożytność
Dobrojewo	2	2	śląd osadnictwa – nowożytność
Łomno	3	1	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, nowożytność

AZP 46-15

Jezierce	1	1	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, nowożytność
Jezierce	2	2	epoka kamienia - wczesna epoka brązu

AZP 47-13

Murzynowo	19	9	osada – pradzieje
Murzynowo	20	10	śląd osadnictwa – pradzieje
Murzynowo	21	11	osada – późne średniowiecze
Murzynowo	22	12	osada – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	23	13	osada – późne średniowiecze
Trzebiszewo	1	4	osada – kultura łużycka, wczesne średniowiecze śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Trzebiszewo	2	5	osada – późne średniowiecze
Trzebiszewo	3	6	osada – pradzieje, późne średniowiecze
Trzebiszewo	4	7	osada – kultura łużycka osada – późne średniowiecze
Trzebiszewo	5	8	cmentarzysko ciałopalne – kultura łużycka
AZP 47-14			
Murzynowo	1	1	śląd osadnictwa – pradzieje, późne średniowiecze
Murzynowo	2	2	osada – późne średniowiecze
Murzynowo	3	3	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	4	4	osada – późne średniowiecze
Murzynowo	5	5	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	6	6	osada – późne średniowiecze
Murzynowo	7	7	śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	8	8	śląd osadnictwa – pradzieje
Murzynowo	9	9	osada – pradzieje
Murzynowo	10	10	osada – kultura łużycka, okres wpływów rzymskich, pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
Murzynowo	11	11	osada – okres wpływów rzymskich
Murzynowo	12	12	osada – kultura łużycka, okres wpływów rzymskich, pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
Murzynowo	13	13	osada – kultura łużycka?
Murzynowo	14	14	osada – kultura łużycka śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	15	15	śląd osadnictwa – epoka kamienia
Murzynowo	16	16	osada – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Murzynowo	17	17	osada – kultura łużycka
Murzynowo	18	18	grodzisko?
Świniary	2	19	osada – późne średniowiecze
Świniary	3	20	osada – późne średniowiecze
Świniary	4	21	śląd osadnictwa – epoka kamienia, późne średniowiecze
Świniary	5	22	osada – późne średniowiecze
AZP 47-15			
Nowy Dwór	2	2	śląd osadnictwa – kultura łużycka
Nowy Dwór	3	3	śląd osadnictwa – epoka kamienia kultura łużycka, późne średniowiecze
Nowy Dwór	4	4	osada – pradzieje śląd osadnictwa – późne średniowiecze
Nowy Dwór	5	1	osada - kultura łużycka, halsztat C
Świniary	1	1	osada – późne średniowiecze

AZP 47-16			
Krobielewko	7	3	ślad osadnictwa – pradzieje, późne średniowiecze
Krobielewko	8	1	cmentarzysko – kultura amfor kulistych, neolit
Krobielewko	9	2	osada – kultura pucharów lejkowatych, neolit
Skrzynica	1	1	ślad osadnictwa – epoka kamienia
Skrzynica	2	2	ślad osadnictwa – pradzieje
Skrzynica	3	3	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skrzynica	4	4	osada – kultura łużycka
Skrzynica	5	5	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skrzynica	6	6	ślad osadnictwa – epoka kamienia, pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
Wiejce	10	1	osada – kultura ceramiki sznurowej, neolit
AZP 47-17			
Wiejce	1	1	ślad osadnictwa – kultura łużycka?
Wiejce	2	2	osada – kultura przeworska
AZP 48-14			
Skwierzyna	1	1	osada? – neolit
Oberski Młyn			osada – kultura łużycka
			osada? – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	2	2	osada – kultura łużycka
Skwierzyna	3	3	osada – kultura łużycka
			osada – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	4	4	ślad osadnictwa – kultura przeworska?
Skwierzyna	5	5	ślad osadnictwa – neolit / wczesna epoka brązu
			ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	6	6	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	7	7	osada? – kultura przeworska
Skwierzyna	8	8	ślad osadnictwa – nowożytność
Skwierzyna	9	9	ślad osadnictwa – nowożytność
Skwierzyna	10	10	osada? – kultura przeworska
Skwierzyna	11	11	osada? – kultura przeworska
Skwierzyna	12	12	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	13	13	ślad osadnictwa – kultura przeworska?
Skwierzyna	14	14	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	15	15	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	16	16	ślad osadnictwa – późne średniowiecze
Skwierzyna	17	17	osada? – późne średniowiecze
Skwierzyna	18	18	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	19	19	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skwierzyna	20	20	osada? – kultura przeworska
Skwierzyna	21	21	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skwierzyna	23	23	ślad osadnictwa – neolit
Skwierzyna	24	24	osada – kultura łużycka
Skwierzyna	25	25	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	26	26	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skwierzyna	27	27	ślad osadnictwa – kultura łużycka?

Skwierzyna	28	28	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	29	29	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	25	25	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	31	31	ślad osadnictwa – późne średniowiecze
Skwierzyna	36	36	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skwierzyna	37	37	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	38	38	osada – kultura łużycka
Skwierzyna	39	39	osada? – kultura przeworska
Skwierzyna	40	40	osada – kultura łużycka
Skwierzyna	41	41	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	42	42	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	43	43	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	44	44	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	45	45	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	46	48	osada – kultura przeworska
Skwierzyna	47	49	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	48	50	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	49	51	ślad osadnictwa – późne średniowiecze
Skwierzyna	50	52	ślad osadnictwa – kultura przeworska?
Skwierzyna	51	53	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	52	54	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
Skwierzyna	53	55	ślad osadnictwa – późne średniowiecze
Skwierzyna	54	56	ślad osadnictwa – kultura łużycka
Skwierzyna	55	58	ślad osadnictwa – kultura przeworska
Skwierzyna	56	59	ślad osadnictwa – kultura przeworska

3.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Na terenie gminy Skwierzyna rozpoznano i wstępnie przeanalizowano cenne pod względem kulturowym obszary krajobrazu kulturowego. Na podstawie dokonanej analizy należy w szczególności wskazać obszary zlokalizowane w dolinie nadwarciańskiej, zawierające założenia wsi ołęderskich, w tym na północnym wschodzie: rejon wsi Dobrojewa, Gościńowa i w sąsiedztwie Murzynowa oraz na południowym wschodzie: Świniarek, Skrzynicy i Krobielewka. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje ochronę krajobrazu kulturowego. Rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie podjętej uchwały może utworzyć park kulturowy będący jedną z form ochrony zabytków, alternatywną do obszarowego wpisu do rejestru zabytków. Przedmiotowa uchwała powinna określać nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także obowiązujące na jego obszarze zakazy i ograniczenia.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

4.1. Stan zachowania i zagrożenia dla zabytków

4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	STAN ZACHOWANIA
MURZYNOWO	Kościół fil. p.w. Niepokalanego Serca NMP	4
SKWIERZYNA	Zespół urbanistyczno – krajobrazowy	3
	Kościół fil. p.w. Najświętszego Zbawiciela	3
	Kościół par. p.w. św. Mikołaja Bpa	4
	Kamienica, Rynek nr 6	4
	Spichlerz, ul. B. Prusa nr 4	2
	Cmentarz żydowski	4
ŚWINIARY	Kościół fil. p.w. MB Królowej Polski	4
TRZEBISZEWO	Układ urbanistyczny – domy nr 41-103	3
WIEJCE	Park, relikwiarz folwarku oraz budynek rządcówki z zespołu pałacowo - folwarcznego	5
	Pałac	5

LEGENDA:

1. bardzo zły
2. zły
3. dostateczny
4. dobry
5. bardzo dobry

- Kościół parafialny rzymsko - katolicki p.w. św. Mikołaja Biskupa w Skwierzynie wraz z wyposażeniem i wystrojem wnętrza znajduje się w dobrym stanie technicznym po przeprowadzonych w ostatnich latach remontach, w stosunkowo złym stanie znajduje się drewniana konstrukcja schodów wewnątrz wieży oraz otoczenie zabytku.
- Dawny zbór ewangelicki obecnie filialny kościół rzymsko-katolicki p.w. Najświętszego Zbawiciela w Skwierzynie znajduje się w dostatecznym stanie technicznym, na co wpływ mają ubytki w połaci dachowej oraz wypłukanie spoinowania oraz korozja murów zewnętrznych.
- Zespół urbanistyczno krajobrazowy w Skwierzynie jest zachowany w stanie dostatecznym ze względu na przeprowadzenie skrajem Starego Miasta drogi z Gorzowa do Międzyrzecza i dalej do Zielonej Góry oraz wyburzeniem części starej zabudowy i wprowadzenie nowej, nie respektującej skali oraz historycznych linii zabudowy. Ponadto w ramach zespołu zachowały się niezabudowane parcele, wpływające negatywnie na odbiór całości układu. Istotnym zagrożeniem są również nieprzemyślane, samowolnie prowadzone remonty i modernizacje, prowadzące do zmiany charakteru historycznej zabudowy.

- Kamienica przy Rynku nr 6 w Skwierzynie znajduje się w dobrym stanie technicznym, jednak wymaga dbałości w zakresie bezpiecznego odprowadzenia wód opadowych poza obręb budynku.
- Spichlerz ryglowy zlokalizowany przy ul. B. Prusa nr 4 w Skwierzynie jest zachowany w stanie złym i nie jest zagospodarowany na cele użytkowe. Widoczna jest degradacja elementów konstrukcji, ubytki w ceglany wypełnieniu pól międzyryglowych oraz nieodpowiednie odprowadzenie wody opadowej.
- Cmentarz żydowski – kirkut w Skwierzynie jest zachowany w stanie dobrym, dokładnie zinwentaryzowany i opracowany pod względem historycznym, widoczna stała dbałość o obiekt; skutki aktów wandalizmu z 2003 roku zostały usunięte, a po akcji informacyjno - dydaktycznej nie powtórzyły się.
- Kościół filialny p.w. Niepokalanego Serca NMP zlokalizowany w miejscowości Murzynowo jest w dobrym stanie technicznym. W ostatnich latach wymieniono pokrycie dachowe na dachówkę karpiówkę ułożoną podwójnie w koronkę oraz blachę na dachu brogowym wieży, założono nowe rynny i opierzenia, odświeżono tynki i malowane opaski wokół otworów.
- Kościół filialny w Świniarach jest w dobrym stanie technicznym, w ostatnich latach uzupełniono i wymieniono częściowo dachówki w pokryciu dachowym oraz całkowicie wymieniono blachę pokrywającą połacie dachowe wieży oraz założono nowe rynny i opierzenia. Problem jest natomiast porastający dachówki mech, który może doprowadzić do nieszczelności w pokryciu budowli.
- Układ urbanistyczny (ruralistyczny) Trzebiszewa zachowany jest w stanie dostatecznym. Stan zachowania wynika z usytuowania wsi na głównym szlaku komunikacyjnym ze Skwierzyny do Gorzowa. Skutkiem wzmożonego ruchu kołowego jest stale pogarszający się stan techniczny historycznej zabudowy. Kolejnym zagrożeniem są nieprzemysłane, samowolnie prowadzone remonty i modernizacje, prowadzące do zmiany charakteru historycznej zabudowy.
- Pałac w Wiejcach został w latach 2001 – 2003 poddany gruntownej rewaloryzacji i adaptacji na hotel, przeprowadzonej zgodnie z zasadami sztuki i na podstawie wszystkich uzgodnień i wymaganych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozwoleń. Obiekt jest użytkowany i na bieżąco konserwowany oraz naprawiany.
- Park i rządzówka w Wiejcach, relikty założenia pałacowo – parkowo – folwarcznego zostały poddane rewaloryzacji w latach 2001–2004 i są w bardzo dobrej kondycji.

W trakcie długotrwałego procesu użytkowania oryginalna substancja budowlana ulega naturalnym procesom degradacji, czego efektem jest osłabienie ustroju budowlanego. Do najpoważniejszych zagrożeń dla obiektów budowlanych należą nieszczelne dachy, uszkodzone opierzenia blacharskie, rynny i rury spustowe, niewłaściwe odprowadzenie wód opadowych, zawilgocenia murów obwodowych oraz nieszczelna stolarka okienna i drzwiowa. Efektem tych zaniedbań jest zamakanie i degradacja więźby dachowej i w dalszej kolejności stropów, zaciekanie murów powodujące zmurszenie tynków, zniszczenie struktury ścian obwodowych. Dodatkowym zagrożeniem dla zabytków architektury i budownictwa jest również prowadzenie nieprzemysłanych działań inwestycyjnych, stąd wszystkie prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymagają pozwolenia Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w oparciu o programy prac oraz dokumentacje projektowe.

4.1.2. Stan zachowania zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

- Na wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Jana Nepomucena w Trzebiszewie, składają się dzieła malarstwa i rzeźby oraz wyroby rzemiosła artystycznego. Obiekty te są częściowo nieumiejętnie odnowione, w związku z czym docelowo powinna zostać przeprowadzona ich konserwacja przez osoby z odpowiednimi uprawnieniami określonymi w rozporządzeniu ministerialnym, po uprzednim zaakceptowaniu programu prac i wydaniu pozwolenia przez LWKZ. Ponadto zabytki z kościoła parafialnego w Trzebiszewie zabezpieczone są w sposób niedostateczny przed kradzieżą, ze względu na brak zamontowanej instalacji przeciwwłamaniowej.
- Na wyposażenie i wystrój pałacu w Wiejcach, składają się wyroby rzemiosła artystycznego. Obiekty te zostały poddane w ostatnich latach pracom konserwatorskim przeprowadzonym w trakcie remontu pałacu i znajdują się w dobrym oraz bardzo dobrym stanie zachowania. Aktualnie nie stwierdzono zagrożenia dla tych obiektów wynikających ze złego stanu przechowywania lub zagrożenia kradzieżą.
- Elementy wyposażenia i wystroju innych kościołów na terenie Gminy Skwierzyna jest zróżnicowany, co wynika ze złego stanu technicznego oraz braku odpowiednich zabezpieczeń przed kradzieżą. W pierwszej kolejności postuluje się objęcie ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa lubuskiego wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego p.w. Mikołaja Biskupa oraz wprowadzenia profesjonalnej instalacji przeciwwłamaniowej.

4.1.3. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę, która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Aktualnie największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych na terenie gminy Skwierzyna są inwestycje drogowe, budowlane oraz przemysłowe. Najpoważniejszym spośród nich jest budowa drogi ekspresowej S3 na odcinku Gorzów Wlkp. - Sulechów. Na planowanym przebiegu drogi w obrębie gminy Skwierzyna odnotowano szereg stanowisk archeologicznych, w związku z czym prowadzone są aktualnie ratownicze wykopaliskowe badania archeologiczne. Ponadto wśród potencjalnych zagrożeń odnotować należy nielegalną eksploatację piasek i żwirowni. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów wyposażonych w wykrywacze metali. Skali problemu niestety nie potrafimy ocenić. Działalność ta zagraża szczególnie cmentarzyskom zlokalizowanym na terenie gminy. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego – jak już wspomniano użycia ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwoju budownictwa na obrzeżach miast, budowie dróg. A

zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

W celu zapobieżenia niszczenia stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych, a w niektórych przypadkach również w ich bezpośrednim sąsiedztwie, wymagają zapewnienia ratowniczych badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak budowa dróg, zbiorników wodnych, kopalń kruszywa, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych oraz założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają wyprzedzającego bądź jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami oraz na terenie obszarów leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również zajmowane przez ludzi w okresie pradziejowym i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

4.1.4. Zagrożenia dla zabytków na terenie gminy

Gmina Skwierzyna oprócz pojedynczych, cząstkowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, uchwalanych incydentalnie, nie posiada ogólnego planu będącego prawem miejscowym. Fakt ten z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest istotnym zagrożeniem dla zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Pozostałe to: wpis do rejestru zabytków, który dotyczy nielicznej grupy obiektów w gminie Skwierzyna oraz ustanowienie parku kulturowego. Na terenie gminy Skwierzyna nie ma zabytków, które mogłyby być uznane za pomnik historii. Do rangi pomnika historii mogą być predestynowane jedynie najwybitniejsze obiekty o skali ponadregionalnej, istotne dla kultury narodowej. Brak szczegółowych zapisów dotyczących ochrony historycznych założeń urbanistycznych ruralistycznych, zespołów folwarcznych i parków nie wpisanych do rejestru zabytków oraz pojedynczych obiektów architektury spowodować może nieodwracalne, daleko idące przekształcenia przestrzenne, kubaturowe, materiałowe oraz architektoniczne krajobrazu kulturowego gminy. Znacznym zagrożeniem dotyczącym układu i wnętrza urbanistycznego miasta Skwierzyna jest degradacja zabytkowej substancji spowodowana wymogami współczesnej cywilizacji. Wymiana historycznej tkanki budynków w postaci oryginalnych drewnianych stolarek okiennych i drzwiowych, ceramicznego pokrycia dachowego, a także pozbawianie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych negatywnie wpływa nie tylko na same obiekty, ale także na zabytkowe wnętrza miasta. Podobne problemy związane z wystrojem elewacji dotyczą także charakterystycznej zabudowy wiejskiej i folwarcznej. Zagrożenia te związane są nie tylko z wymianą stolarek okiennych i drzwiowych, ale także powiązane niejednokrotnie z powiększeniami otworów okiennych

bądź ich zamurowaniami a także niekontrolowanymi rozbudowami zniekształcając w ten sposób zabytkowy wizerunek zabudowy.

Na terenie gminy Skwierzyna występuje 35 zewidencjonowanych cmentarzy w tym jeden wpisany do rejestru zabytków- cmentarz żydowski w Skwierzynie. Należy podkreślić, że zostały one zewidencjonowane na przełomie lat 80. i 90. XX wieku i część z nich praktycznie dziś nie istnieje tzn. nie zachowały się nawet w stanie szczątkowym mogiły czy nagrobki a założenie przestrzenne jest przekształcone lub nieczytelne. Dotyczy to cmentarza przykościelnego w Skwierzynie przy ul. Plebańskiej 1 czy cmentarza przykościelnego w Wiejcach. Również cmentarze w Skrzynicy, w Ocieszu [niem. Pechlige] czy w Wiejcach praktycznie nie istnieją. Jest to najbardziej zagrożony pod względem konserwatorskim obszar. Cmentarze te w przeważającej większości ewangelickie są nieczynne i nie zagospodarowane, dlatego też ulegają stopniowej degradacji. Wiele z nich jest nieogrodzonych, stąd pozostałości starych nagrobków i metalowych krat z uwagi na łatwy dostęp osób postronnych są zagrożone kradzieżą. Tym bardziej, że miejscowa – napływowa ludność nie ma orientacji w zakresie ich historii i nie identyfikuje ich jako miejsc pamięci. Należy jednak podkreślić, że nie zauważa się śladów świadomej dewastacji.

Najpoważniejszym zagrożeniem dla zabytków ruchomych, stanowiących jest brak odpowiednich zabezpieczeń przed kradzieżą. Dotyczy to w szczególności zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, składających na wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Jana Nepomucena w Trzebiszewie. Zagrożenie to dotyczy również innych zabytków ruchomych nie wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się w kościołach gminy Skwierzyna, w tym w szczególności w kościołach p.w. św. Mikołaja Biskupa w Skwierzynie, Najświętszego Zbawiciela w Skwierzynie oraz kościołów w Dobrojewie, Murzynowie, Nowym Dworze i w Wiejcach.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy Skwierzyna, jak wspomniano wcześniej, jest budowa drogi ekspresowej S3 Gorzów Wlkp. - Sulechów oraz wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

W celu skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego niezbędna jest ochrona prawna stanowisk archeologicznych, a także uzgadnianie przez inwestorów inwestycji inżynierskich z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4.2. Uwarunkowania wynikające z założeń dla miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Skwierzyna

Założenia planu zostały uchwalone przez Radę Miasta i Gminy Skwierzyna uchwałą nr XXI/171/08 z dnia 8 lipca 2008 roku. W rozdziale 5 pt. „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, wprowadzono zapisy dotyczące:

- **ochrony dziedzictwa archeologicznego**

§ 9 ust. 1 zapisano, że na terenach objętych planem „ochrona zabytków obejmuje zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne” w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich prac, mogących uszkodzić lub zniszczyć znalezisko, do czasu wydania przez organ ochrony zabytków odpowiednich zarządzeń, zabezpieczenia odkrytego przedmiotu oraz niezwłocznego powiadomienia o tym fakcie Burmistrza Miasta i Gminy Skwierzyna oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W ust. 2 wprowadzono zapis, iż na obszarach, gdzie zlokalizowane są stanowiska archeologiczne i zabytki wpisane do rejestru zabytków dla wszystkich prac ziemnych należy zapewnić nadzór archeologiczny i uzyskać na ten nadzór decyzje zezwalająca Konserwatora Zabytków.

- **ochrony obszarów historycznej zabudowy na terenie gminy**

W rozdz. 5 § 9 pkt 3 „W przypadku sąsiedztwa terenów inwestycyjnych z historyczną zabudową kształtowanie nowej zabudowy wymaga poszanowania charakterystycznych dla danego terenu form i parametrów przestrzennych”, stwierdzając dalej, że skalę i charakter nowej zabudowy należy łączyć pod względem rozwiązań architektonicznych w sposób harmonijny z zabudową posiadającą wartości historyczne typowe dla danego obszaru, z zachowaniem istniejącej linii zabudowy, pokrycia dachowego materiałami historycznie występującymi na obszarze w tym dachówki ceramicznej lub cementowej w kolorze ceramiki naturalnej lub łupku.

Ponadto w rozdziale 3 § 7 „Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego” podkreślono m.in. konieczność zachowania linii zabudowy i gabarytów budynków, w tym wysokości, formy dachu i układu kalenicy, stosowania zasady dotyczącej budynków, które w ramach jednego przedsięwzięcia inwestycyjnego muszą być ujednoczone pod względem formy oraz wprowadzono zakaz lokalizacji wolnostojących obiektów tymczasowych w postaci obiektów blaszanych, kontenerowych z wyjątkiem okresu budowy, a także stosowania betonowych płotów oraz pełnego muru z wyjątkiem cmentarzy i terenów przemysłowych.

4.3. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych

- respektowanie stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej oznaczonych na załącznikach graficznych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych
- wprowadzenie zapisu zapewniającego prawidłową ochronę archeologicznego dziedzictwa kulturowego w stosunku do stanowisk archeologicznych oraz stref występowania stanowisk archeologicznych, a także układów urbanistycznych i ruralistycznych, założeń pałacowo-parkowych, zabytkowych cmentarzy oraz obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków

„Prace inwestycyjne, w tym ziemne związane z budownictwem i zagospodarowaniem terenu, w obrębie stanowisk archeologicznych, obszarów chronionych i stref występowania stanowisk archeologicznych, wymagają uzgodnienia z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem zabytków, który określi warunki realizacji inwestycji.”

5. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

6. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

6.1. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

W listopadzie 2008 roku ukończono prace nad gminną ewidencją zabytków w formie zbioru kart [również w formie elektronicznej] w oparciu o program komputerowy opracowany przez KOBiDZ, w którym określono datowanie, konstrukcję, stosunki własnościowe oraz ustalono szczegółową lokalizację z podaniem numerów dziełek geodezyjnych obiektów objętych ewidencją. W związku z tym prace skupić należy na:

- systematycznym uzupełnianiu kart gminnej ewidencji zabytków o dodatkowe dane oraz dokumentację fotograficzną
- prowadzeniu rozpoznania i wprowadzaniu do kart ewidencyjnych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów

6.2. Opieka nad dziedzictwem archeologicznym oraz monitorowanie zagrożeń

- we współpracy Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków sporządzenie bazy informacyjnej o stanowiskach archeologicznych wytypowanych do wpisania do rejestru zabytków województwa lubuskiego
- wzajemna wraz z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków wymiana informacji na temat zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikających z działalności inwestycyjnej bądź działalności tzw. poszukiwaczy skarbów i in.
- we współpracy Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków uzupełnianie i weryfikowanie istniejącej ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP na podanych niżej obszarach:

46-13

46-14

46-15

47-13

47-14

47-15

47-16

47-17

48-14

Gmina Skwierzyna została przebadana metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski. Jednakże od tego czasu proces destrukcji stanowisk archeologicznych wynikający przeważnie z działalności inwestycyjnej znacznie się spotęgował, dlatego też koniecznym jest weryfikacja dotychczasowej wiedzy o zabytkach archeologicznych z terenu gminy i przeprowadzenie weryfikacyjnych badań AZP. Praktyka badawcza wykazała również, że dopiero drugie przejście w ramach AZP oraz porównanie badań i osiągniętych wyników daje pełny obraz osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego. Dlatego konieczna jest realizacja drugiego etapu rozpoznania powierzchniowego na obszarach obejmujących gminę Skwierzyna.

- Sporządzenie mapy dziedzictwa archeologicznego gminy Skwierzyna z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą.
- Wykonywanie zdjęć lotniczych stanowisk typowanych do wpisu do rejestru zabytków oraz w wybranych mikroregionach na terenie gminy Skwierzyna, w celu oceny stanu zachowania zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych oraz poszukiwania nowych stanowisk nieujawnionych podczas badań powierzchniowych. Zdjęcia lotnicze stanowią uzupełniającą metodę wykrywania i dokumentowania stanowisk archeologicznych. Umożliwiają odkrycie szeregu nowych stanowisk a do wiedzy o znanych wnoszą wiele istotnych elementów, jak rozplanowanie stanowiska i ich stan zachowania.

6.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury

W listopadzie 2008 roku sporządzono gminną ewidencję zabytków w formie kart gminnej ewidencji zabytków, obejmującą również obiekty małej architektury. Na terenie Gminy Skwierzyna znajdują się liczne kapliczki, kamienie pamiątkowe, pomniki upamiętniające poległych mieszkańców podczas I wojny światowej, transformatory i transformatorownie, bramy i ogrodzenia oraz głazy orientacyjne - graniczne. Na kartach ewidencyjnych podano stosunki własnościowe, lokalizację z numerami geodezyjnymi działek. Odnośnie powyższych obiektów zaleca się co następuje:

- w odniesieniu do obiektów stanowiących własność gminy Skwierzyna, wykonanie ich remontu lub najpilniejszych prac oraz ich wyekspozowanie
- nawiązanie wraz z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych w celu określenia najpilniejszych prac oraz warunków i zasad ich ekspozowania
- nawiązanie współpracy z sąsiednimi gminami w celu utworzenia szlaku kapliczek i krzyży przydrożnych

6.4. Udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych

- rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy, m.in. poprzez druk folderów, przewodników, informacji na stronie internetowej gminy
- udostępnienie w formie spisu gminnej ewidencji zabytków oraz niniejszego „Programu opieki nad zabytkami gminy Skwierzynie na lata 2009-2012” na stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy

- zlecenie wykonania tablic informacyjnych dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków i innych cennych zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków
- współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów - głównie do najcenniejszego zabytku na terenie gminy jakim jest XV - wieczny kościół parafialny p.w. św. Mikołaja Biskupa w Skwierzynie
- utworzenie na terenie miasta i gminy ścieżki dydaktycznej przedstawiającej jego historię, krajobraz kulturowy oraz zabytki, także te nie wpisane do rejestru zabytków a kształtujące jego przestrzeń i będące świadectwem jego przeszłości i oznakowanie ich tablicami informacyjnymi wykonanymi dla następujących obiektów:
  - **architektonicznych:** kościół parafialny p.w. św. Mikołaja Biskupa i kościół filialny p.w. Najświętszego Zbawiciela w Skwierzynie, a także kościoły w Dobrojewie, Krobielewk, Nowym Dworze, Świniarach, Trzebiszewie i Wiejcach, budynek ratusza i poczty w Skwierzynie, oraz budynki szkolne przy ul. Batorego, 2-go Lutego, Poznańskiej i Mickiewicza w Skwierzynie
  - **placze miejskie:** Stary Rynek w Skwierzynie
  - **dwory i pałace oraz założenia folwarczne:** w Murzynowie, Wiejcach, Nowym Dworze, Świniarkach
  - **zabytki techniki:** dworce kolejowe: Skwierzyna, Murzynowo, spichlerz w konstrukcji ryglowej oraz wieża ciśnień w Skwierzynie
  - **zabytki zieleni komponowanej:** historyczne cmentarze na terenie każdej z miejscowości oraz parki pałacowe i dworskie, względnie ich relikty
  - **krajobrazowych:** krajobraz kulturowy doliny nadwarciańskiej (w miejscach punktów widokowych), ze szczególnym uwzględnieniem historycznej zabudowy olęderskich wsi: Dobrojewo, Gościnowo, Świniarki, Skrzynica, Krobielewk
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu i urządzaniu tras turystycznych oraz ścieżek dydaktycznych na terenie miasta i gminy
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania

6.5. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych, gimnazjach i średnich prowadzonych przez gminę
- wdrażanie do zajęć szkolnych pojęć związanych z zabytkami nieruchomymi, w tym z krajobrazem kulturowym gminy i regionu
- informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego gminy, powiatu i województwa
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych i najważniejszych miejscach w gminie i powiecie oraz przedstawienie im obiektów zabytkowych

6.6. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

- współdziałanie z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w sprawie informowania właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty
- nawiązanie współpracy z właścicielami lub posiadaczami najcenniejszych obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków przy czynnym udziale Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, polegającym na oględzinach zabytków w terenie oraz sprawowaniu dyżurów w Starostwie Powiatowym w Międzyrzeczu w celu:
  - rozpowszechniania wśród właścicieli informacji na temat przepisów prawnych, zasad ochrony konserwatorskiej oraz zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej
  - uzyskiwania od nich wiedzy na temat historii obiektów, w tym w szczególności przeprowadzonych remontów i odnotowanie tych danych w kartach gminnej ewidencji zabytków
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania lub inwestowania w obiekty zabytkowe
- określenie zasad i możliwości udzielania pomocy finansowej właścicielom remontującym obiekty zabytkowe (wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków) w ramach środków zabezpieczonych w budżecie gminy na dany rok (dotacje, względnie ulgi podatkowe)

6.7. Poprawa stanu zachowania zabytkowych cmentarzy

Podjęcie próby rozwiązania problemu nieczynnych cmentarzy na terenie gminy Skwierzyna. Ustalenie w planach zagospodarowania przestrzennego docelowych funkcji cmentarzy poprzez wyszczególnienie, które (najlepiej zachowane z licznymi nagrobkami) pozostaną cmentarzami i objęte zostaną programem rewitalizacji na miarę możliwości finansowych gminy, a które stanowiąc będą tereny zieleni urządzonej bądź pozostałości po cmentarzach z zachowaniem układu przestrzennego, starodrzewia oraz ewentualnym zgrupowaniem pozostałości nagrobków w jednym miejscu cmentarza w formie miejsca pamięci lub lapidarium - szczególnie w przypadku cmentarza kalwińskiego w Gościnowie.

Co do cennych zachowanych nagrobków i pozostałych elementów cmentarzy przeprowadzić należy inwentaryzację fotograficzną i opisową we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.

6.8. Sporządzenie wykazu zabytków nieruchomych typowanych do wpisu do rejestru zabytków z terenu gminy w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy

- współpraca z właścicielami lub użytkownikami zabytków oraz Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa lubuskiego obiektów reprezentujących istotne wartości historyczne, artystyczne i naukowe, do których należą w szczególności:

- ratusz w Skwierzynie;
- budynek poczty w Skwierzynie;
- kościół w Dobrojewie
- kościół w Nowym Dworze
- kościół w Trzebiszewie
- kościół w Wiejcach
- dom myśliwski w Jeziercach
- pałac w Nowym Dworze
- pałac i założenie folwarczne w Murzynowie
- stajnie folwarczne w Świniarach
- drewniany dom mieszkalny w Świniarach nr 69 A

a także inne zabytki nieruchome wskazane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

- współpraca z Parafią Rzymsko-Katolicką p.w. Mikołaja Biskupa w Skwierzynie oraz Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa lubuskiego wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego w Skwierzynie
- wytypowanie wraz z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków do wpisania do rejestru zabytków województwa lubuskiego stanowisk archeologicznych reprezentujących znaczne wartości kulturowe

Baza stanowisk archeologicznych wytypowanych do wpisu do rejestru zabytków powinna być systematycznie aktualizowana w miarę rozpoznania archeologicznego gminy.

W przypadku każdego z podanych powyżej stanowisk konieczne jest przeprowadzenie szczegółowej inwentaryzacji materiału archeologicznego na powierzchni oraz wykonanie badań weryfikacyjno – sondażowych, które pozwolą sprecyzować ich zasięg. Ostateczne decyzje związane z wyborem stanowisk archeologicznych przeznaczonych do wpisu do rejestru zabytków z terenu gminy, będą mogły być podjęte po drugim etapie rozpoznania powierzchniowego w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski.

6.9. Dokonanie szczegółowej analizy krajobrazu kulturowego doliny warciańskiej w celu ustanowienia na jej terenie parku kulturowego

W celu skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego należy szczegółowo rozpoznać, opracować i we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków rozważyć konieczność ustanowienia parku, względnie kilku parków kulturowych obejmujących obszar doliny nadwarciańskiej wraz z olęderskimi wsiami Dobrojewo i Gościnowo oraz Świniarki, Skrzynica i Krobielewko. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków.

6.10. Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych i ziemnych warstw kulturowych

Wyznaczenie stref ochrony stanowisk archeologicznych i ziemnych warstw kulturowych na załączniku graficznym, respektowanych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych gminy oraz wprowadzenie zapisu zapewniającego prawidłową ochronę archeologicznego dziedzictwa kulturowego w stosunku do stref występowania stanowisk archeologicznych oraz obszarów chronionych: „Prace inwestycyjne, w tym ziemne związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, w obrębie obszarów chronionych i stref występowania stanowisk archeologicznych, wymagają uzgodnienia z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki realizacji inwestycji.”

6.11. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów gminnego programu opieki nad zabytkami zawartych w punkcie 5

6.11.1. Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy

Obiekty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków:

- cmentarz żydowski w Skwierzynie: w jego obrębie należy prowadzić prace porządkowe i sanitarne oraz działania promocyjne i edukacyjne,
- sieć drożna układu urbanistycznego Starego Miasta w Skwierzynie wraz z rynkiem staromiejskim: bieżące remonty z zachowaniem oryginalnej substancji budowlanej oraz rewaloryzacja rynku.

Obiekty nie wpisane indywidualnie do rejestru zabytków:

- budynek ratusza: prace konserwatorskie i restauratorskie wewnątrz obiektu z wyekspozowaniem jego oryginalnych wartości artystycznych i naukowych;
- pałac w Murzynowie: prowadzenie bieżących remontów oraz dokonanie analizy dotychczasowego sposobu użytkowania;
- cmentarze wiejskie: prace porządkowe i sanitarne mające na celu uczynienie pierwotnego układu przestrzennego oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych.

6.11.2. Obiekty nie będące własnością gminy

Pozostałe obiekty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków stanowią własność:

- kościoły w Skwierzynie, w Murzynowie i Świniarach stanowią własność parafii rzymsko - katolickich
- kamienica w Skwierzynie przy ul. Rynek 6 jest własnością prywatną
- spichlerz ryglowy w Skwierzynie przy ul. B. Prusa nr 4 jest własnością spółdzielczą
- pałac i rządcówka w Wiejcach jest własnością prywatną

Z uwagi na fakt iż w/w obiekty nie są własnością gminy Skwierzyna w związku z czym gmina nie ma możliwości bezpośredniego sprawowania opieki nad tymi zabytkami, a co za tym idzie nie może bezpośrednio wpływać na sposób ich użytkowania. Natomiast działania pośrednie wynikające z poszczególnych ustaw jak również polityki gminy Skwierzyna polegają na:

- w zależności od potrzeb zabezpieczeniu w budżecie gminy środków finansowych na prowadzenie robót budowlanych i prac konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- prowadzenie wraz z właścicielami budynków mieszkalnych rewitalizacji substancji mieszkaniowej

- prowadzeniu działań edukacyjnych na poziomie szkół podstawowych oraz średnich na terenie Gminy w zakresie informacji o zasobie zabytków i krajobrazu kulturowego regionu oraz możliwościach ich ochrony,
- promowaniu wśród mieszkańców gminy i przybywających tu turystów najcenniejszych zabytków,
- wspieraniu przy współudziale służb konserwatorskich poczynań związanych z właściwym utrzymaniem i zagospodarowaniem zabytków i ich otoczenia,
- określaniu przy sporządzaniu dokumentów planistycznych warunków i sposobów ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków jak również ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowisk archeologicznych.

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych.

Samorząd gminny ma oddziaływać na różne podmioty mające do czynienia z obiektami zabytkowymi, w tym także na mieszkańców głównie zabytkowej przestrzeni miasta Skwierzyny, tak by spowodować ich pożądane zachowania prowadzące do realizacji zamierzonych celów.

Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Skwierzyna wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne oraz instrumenty kontrolne.

- **Instrumenty prawne**
  - a) dokumenty wydawane przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych
  - b) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
  - c) uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem zagadnień ochrony zabytków
  - d) ustanawianie parków kulturowych przez Radę Gminy na podstawie przyjętej uchwały
  - e) wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków z terenu miasta i gminy, które powinny być objęte ochroną prawną
- **Instrumenty finansowe**
  - a) dotacje
  - b) subwencje
  - c) dofinansowania
  - d) programy uwzględniające finansowanie z funduszy Unii Europejskiej
- **Instrumenty koordynacji**
  - a) strategie rozwoju gminy
  - b) plany rozwoju lokalnego
  - c) programy prac konserwatorskich
  - d) programy ochrony środowiska
  - e) studia i analizy, koncepcje
  - f) plany rewitalizacji

g) plany odnowy miejscowości

• **Instrumenty społeczne**

- a) edukacja kulturowa
- b) informacja
- c) współpraca
- d) współdziałanie z organizacjami społecznymi

• **Instrumenty kontrolne**

- a) utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miasta i Gminy Skwierzyna Zespołu Koordynującego pracami realizującymi poszczególne zadania wynikające z ustaleń niniejszego programu
- b) aktualizacja bazy danych gminnej ewidencji zabytków
- c) aktualizacja danych w zakresie dziedzictwa archeologicznego
- d) monitorowanie stanu środowiska kulturowego i jego zagrożeń

8. Monitoring realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Burmistrz Miasta i Gminy Skwierzynie zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po czterech latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Gminy.

Do wykonania powyższego zadania należy utworzyć Zespół Koordynujący mający na celu monitorowanie „Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Skwierzyna na lata 2009-2012” poprzez kwartalną analizę stopnia jego realizacji. Realizacja programu powinna być monitorowana według następujących kryteriów:

1. Zadania kompetencyjne samorządu:

- analiza ilościowa i jakościowa wykonanych analiz i raportów,
- analiza ilości i jakości wprowadzanych planów, strategii i programów
- analiza jakości i ilości prac dokumentacyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego
- analiza współdziałania z organem ochrony zabytków.

2. Zahamowanie degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania

- ocena ilości i dokonanych analiz stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- analiza zaangażowania budżetu gminy mających na celu zahamowanie destrukcji oraz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- ocena ilości i jakości dokonanych działań na rzecz zahamowania destrukcji oraz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych

3. Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych

- ocena stanu utrzymania obiektów zabytkowych będących w gestii samorządu,
- ocena stopnia zaawansowania prac mających na celu nadanie wyższego standardu przestrzeniom publicznym
- ocena zaawansowania prac porządkowych oraz sanitarnych przy zabytkowej zieleni komponowanej,
- ocena możliwości objęcia ochroną krajobrazu kulturowego poprzez ustanowienie parków kulturowych,

4. Kreowanie wizerunku miasta i świadomości mieszkańców

- potwierdzenie prowadzenia edukacji w zakresie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego;
- analiza działań mających na celu popularyzację dziedzictwa kulturowego oraz problematyki związanej z ochroną i opieką nad zabytkami;
- analiza ilości publikacji wydanych staraniem gminy mających na celu promocję jej wartości kulturowych,
- ocena stopnia wykorzystania mediów dla potrzeb promocji dziedzictwa kulturowego na terenie gminy.

9. Finansowanie zadań z zakresu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków obowiązki dotyczące opieki nad zabytkami.

Wsparciem dla zadań z zakresu opieki nad zabytkami są zewnętrzne źródła finansowania udzielane zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego:** [/www.mkidn.gov.pl/](http://www.mkidn.gov.pl/) w ramach programu operacyjnego „Dziedzictwo Kulturowe” realizowanego przez następujące priorytety:
  1. Ochrona zabytków
  2. Rozwój instytucji muzealnych
  3. Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju
  4. Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego
  5. Ochrona dziedzictwa kultury ludowej
- **Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków:** [/www.lwkz.zgora.pl/](http://www.lwkz.zgora.pl/) – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków
- **Gmina Skwierzyna:** Zgodnie z art. 81 ust 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy lub powiatu na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
- **Województwo Lubuskie:** [/www.bip.umwl.pl/](http://www.bip.umwl.pl/) - budżet województwa lubuskiego przewiduje środki na pomoc finansową ukierunkowaną na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych zarówno jednostkom sektora finansów publicznych jak również pozostałym jednostkom
- **Fundusz Kościelny:** [/www.mswia.gov.pl/](http://www.mswia.gov.pl/)- dotacje udzielane wyłącznie na remonty i konserwacje zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt. Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących, wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju

wnętrz. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków z Funduszu Kościelnego są:

1. osoby prawne Kościoła Rzymsko-Katolickiego;
  2. osoby prawne innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych;
  3. osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych wpisanych do rejestru kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2005 Nr 231, poz. 1965, z późn. zm.).
- Ponadto istnieją możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.

Uwaga:

W/w źródła finansowania są wskazówką dla użytkowników obiektów zabytkowych i przedstawicieli władz samorządowych, w jakich instytucjach można pozyskiwać środki na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.